

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Henrik Habicht

**VAENU ÕHUTAMISE (KARS § 151) KOOSSEISU
RAKENDAMISE PROBLEEMID JA LAHENDUSED**

Magistritöö

Juhendaja: Andraš Tšitškan, MA

Tallinn 2022

ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut: Sisejulgeoleku instituut	Kaitsmise kuu ja aasta: 06.2022
Töö pealkiri eesti keeles: Vaenu õhutamise (KarS § 151) koosseisu rakendamise probleemid ja lahendused	
Töö pealkiri võõrkeeles: The Problems and Solutions of Incitement of Hatred (§ 151 of the Estonian Penal Code)	
<p>Lühikokkuvõte: Käesolev magistr töö keskendub vaenu õhutamise (KarS § 151) sätte sotsiaalsetele ja õiguslikele probleemidele. Töö põhiosa koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk sisaldab vaenu õhutamise ning teiste vaenukuritegude teoreetilisi käsitlusi. Teine peatükk esitab empiirilise fenomenograafilise uuringu tulemused. Töös on 10 ekspertintervjuu põhjal uuritud Eesti seadusandluses vaenu õhutamise sättega (KarS § 151) seotud probleeme ning otsitud neile lahendusi. Empiirilisest uuringust selgus, et praegu on põhiliseks probleemiks nõue vaenu õhutamise teel tekkinud tagajärje olemasoluks. Kuna praegune säte nõuab rakendamiseks ohu tekkimist elule, tervisele või varale, on seda keeruline menetleda ja tõendada. Praeguse sõnastuse muutmist nõuab ka Euroopa Nõukogu rikkumismenetlus Eesti suhtes. Sätte muutmise suhtes esindasid eksperdid eri arvamusi: osa intervjueeritustest pidas vajalikuks tagajärjenõude kaotamist, teine osa selle ümbersõnastamist, ent säilitamist. Eksperdid rõhutasid täiendavate sisuliste debattide vajalikkust sätte muutmise teemal. Selle põhjal on magistr töö autor toonud oma rakendustepanekutes võrdväärsema välja ekspertide vastuste fenomenograafilisest analüüsist järeldunud kaks seisukohta ning rõhutanud ka ekspertide arvamust laiapinnalise ühiskondliku debati ja vaenu õhutamise sätte täiendava mõtestamise vajalikkusest Eesti ühiskonnas.</p>	
Lisad: CD, DVD jms: -	
Võtmesõnad: vaenu õhutamine, vihakuriteod, karistusõigus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: incitement of hatred, hate crimes, penal law	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Henrik Habicht	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.</p>	
Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Andraš Tšitškan	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/
Kaasjuhendaja: -	Allkiri: -
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja: Erkki Koort	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. VAENU ÕHUTAMISE FENOMENI TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	9
1.1 Vaenu õhutamise mõiste kujunemine, olemus ja definitsioonid	9
1.2 Vaenu õhutamise fenomeni õigusfilosoofiline taust	15
1.3 Vaenu õhutamise fenomeni ühiskondlikud aspektid	20
2. VAENU ÕHUTAMISE FENOMENI ANALÜÜS EESTI NÄITEL	31
2.1 Vaenu õhutamise temaatika empiirilise analüüsi meetodika	31
2.2 Intervjuuanalüüs	33
2.2.1 Intervjuu meetod, protsess ja valim	33
2.2.2 Intervjuude tulemused	37
2.2.2.1 Vaenu õhutamise fenomeni isiklik tajumine	37
2.2.2.2 KarS § 151 sätte hetkeseis ja probleemid	43
2.2.2.3 KarS § 151 sätte muutmise vajadus	45
2.2.2.4 KarS § 151 sätte tulevik	48
2.3 Järeldused ja ettepanekud KarS § 151 muutmiseks	55
KOKKUVÕTE	60
SUMMARY	64
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	66
LISA 1. Intervjuuküsimused	74

SISSEJUHATUS

Magistritöö käsitleb vaenu õhutamist ning sellega seotud õigusnorme ja nende rakendamise probleeme Eesti seadusandluses ja õiguspraktikas. Vaenu õhutamise teemale on viimase kümmekonna aasta jooksul pühendatud hulgaliselt käsitlusi ka teiste Euroopa riikide juriidilise kogemuse põhjal. Nendes riikides on maailmavaatelistel ja kultuurilistel alustel põhinev konflikt kestnud kaua ning on seeläbi leidnud mõtestamist nii teoreetiliselt kui ka praktikas (nt van Noorloos, 2013; Mårtensson, 2014; Bautista-Ortuño *et al.* 2018). Lähiajaloo on toimunud paljude hukkunutega sündmusi, millele ühiskondliku ja õigusliku hinnangu andmine seostub otseselt ka siinse töö teemaga. Näiteks võib tuua satiiriajakirja Charlie Hebdo tegevusele järgnenud massitulistamise Pariisis 2015. aastal või koroonaviiruse tõttu sagenenud rünnakud asiaatide vastu alates 2020. aastast. Lisaks seondub vaenu õhutamine Euroopa kontekstis rahvusvähemuste küsimuse ning üldisemate kultuuridevaheliste kokkupõrgetega (nt Malik, 2009; Corr, 2015; Iordache, 2015; Neller, 2018; Pejchal, 2018). Samuti saab vaenu õhutamisest rääkida kui riiklikust vahendist nii sise- kui ka välispoliitiliste ambitsioonide täitmiseks.

Eesti õiguspraktikas on uuritavat sätet seni suhteliselt vähe kasutatud. Olulisim laiemat kõlapinda leidnud kaasus sai lahenduse aastal 2006 riigikohtu otsusega 3-1-1-117-05, milles mõisteti õigeks isik, kes oli hoidnud Tartu ülikooli arvutivõrgus tekste, mida võinuks pidada vaenu õhutamiseks KarS § 151 mõistes. (L. K. kriminaalasi KarS § 151 järgi, 2006.) Riigikohtus kõnealuse kaasuse arutamisel kujunenud seisukohad on relevantssed ka praegu, sest hilisemas kohtupraktikas võrreldava kaaluga juhtumit pole olnud. Tuleb siiski lisada, et kõnealune kohtuotsus pärineb sätte varasema redaktsiooni ajast. Seega tuleneb põhiline praktiline teadmine sättest eelmainitud lahendi käigus kujundatud riigikohtu seisukohtadest ning karistusseadustiku kommenteeritud väljaandest.

Töös on edaspidi kõne all KarS § 151 käesoleva magistritöö kirjutamise ajal, 2022. a märtsis kehtiv redaktsiooni säte, mis on selguse ning mõistmiskonteksti loomise huvides alljärgnevalt tsiteeritud:

“§ 151. Vaenu õhutamine

(1) Tegevuse eest, millega avalikult on kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale, – karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga.

(2) Sama teo eest, kui

1) sellega on põhjustatud inimese surm või tekitatud tervisekahjustus või muu raske tagajärg või

2) see on toime pandud isiku poolt, keda on varem karistatud sellise teo eest või

(3) käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahatrahviga kuni 3200 eurot. [[RT I 2010, 22, 108](#) – jõust. 01.01.2011]

(4) Käesoleva paragrahvi lõikes 2 sätestatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega. [[RT I 2006, 31, 234](#) – jõust. 16.07.2006]” (Karistusseadustik, 2001, § 151)

Magistritöö teema vaenu õhutamist puudutava KarS § 151 uurimiseks on **aktuaalne** ning nüüdisaegsete ühiskondlike ja sisekaitseliste protsesside seisukohalt oluline, sest praegustes sotsiaalselt ja tehnoloogiliselt kiiresti muutuvates oludes võib ette näha vastuolude suurenemist eri ühiskonnagruppide vahel nii rahvuslikul, keelelisel, kultuurilisel kui ka religioosel pinnal. Osa sellistest vastuoluilmingutest võib kvalifitseeruda vaenu õhutamiseks nt teisest rahvusest, vähemusgrupist või poliitiliste

veendumustega inimeste suhtes. Vihkamisele, vägivallale ja diskrimineerimisele õhutavate kuritegude ennetamine, avastamine ja menetlemine on tänases Eestis seega sisekaitseliselt oluline valdkond, millega on küll mõnevõrra tegeldud, ent mis pole veel jõudnud ühiskonnas üldaktsepteeritavate tulemusteni. Siinne uurimus lisab oma panuse vaenu õhutamise teema teoreetilisse mõtestamisse ja ka praktilise rakendatavuse probleemide avamisse. Ka Eestis on vaenu õhutamise („vihakõne“) teema viimastel aastatel seoses Euroopa-suunalise pagulasrände, usuliste ja rahvuslike vastandumiste ning sõnavabaduse piiride küsimusega järjest aktuaalsemaks muutunud. Katsed vaenu õhutamise sätet muuta on küll aset leidnud, ent need pole tulemuseni viinud, vaid takerdunud erinevatesse arvamustesse ja vastuoludesse.

Siinse töö **uurimisprobleem** on välja kasvanud eespool kirjeldatud uurimislünkadest: ühelt poolt vaenu õhutamise mõiste raskesti määratletavusest ja vaenukuritegude kohtupraktika vähesusest Eestis ning teiselt poolt seadussätte rakendamise eeldatavatest probleemidest. Seega on uurimisprobleem sõnastatud küsimusena: kuidas muuta karistusseadustiku § 151 sõnastust nii, et vaenu õhutamise säte oleks paremini rakendatav ning vastaks praegustele vajadustele?

Uurimisprobleemi lahendamiseks otsitakse magistritöös vastust järgmistele **uurimisküsimustele:**

- 1) Millised on vaenukuritegude koosseisu rakendamise teoreetilised kitsaskohad?
- 2) Missugused on KarS § 151 praegu kehtiva redaktsiooni rakendamise põhilised probleemid?
- 3) Kuidas täpsustada KarS § 151 sätte sõnastust, et see oleks ajakohane ja õiguspraktikas paremini rakendatav?

Magistritöö **eesmärk** on iseloomustada vaenu õhutamise teoreetilist tausta ja spetsiifikat ning pakkuda välja Eesti KarS § 151 täpsustatud sõnastus, mis tagaks seadussätte parema rakendatavuse.

Eesmärgi saavutamiseks lähtub kavandatav magistritöö kolmest **uurimisülesandest**:

- 1) Sünteesida teadusallikate ja varem lähedasel teemal kirjutatud käsitluste põhjal siinse töö lähenemisviisi toetav teoreetiline lähtealus vaenukuritegude mõtestamiseks.
- 2) Analüüsida poolstruktureeritud ekspertintervjuude põhjal ja fenomenograafilise lähenemisviisi abil ekspertide hinnanguid selle kohta, missugused määratlused praeguses seadussätte sõnastuses on ebapiisavad või ebaajakohased.
- 3) Esitada lõpliku sünteesi faasis KarS § 151 rakendamiseks sobivad täiendused, mida saaks sätte sõnastamisel arvesse võtta. Selle ülesande täitmiseks tuleb mitmeti tõlgendatavate tekstikohade jaoks esitada ettepanekud sõnastusvariantideks, mis muudavad KarS § 151 nii sisuliselt kui ka vormiliselt selgemaks ning rakendatavamaks.

Magistritöö uurimismeetod on **kvalitatiivne**: analüüs keskendub nii vaenu õhutamise mõiste terminoloogilisele eritlemisele kui ka selle tegevusega seotud subjektide ja objektide ning vahendite ja meetodite määratlemisele. Autoritest on edaspidi kasutatud Mikko Lagerspetzi (2017), Lembit Õunapuu (2014), Meri-Liis Laheranna (2008) jt uurimismetoodikaid tutvustanud autorite käsitlusi kvalitatiivse uurimismeetodi kohta. Uurimisstrateegiaks on valikuuring, mille käigus leitakse eesmärgistatud valimi ning lumepallivalimi kaudu eksperdid, kelle teadmisi kasutatakse uurimisprobleemi lahendamisel ja uurimisküsimustele vastamisel.

Magistritöös kasutatakse uurimismeetodina **poolstruktureeritud ekspertintervjuusid**. Õunapuule (2014, lk 52–54) toetudes on selline meetod sobiv, võimaldades uurida vaenu õhutamise fenomeni tõlgendust ja tähendust asjaosaliste hinnangute ning töökogemuse kaudu.

Töö empiiriline andmestik tuleneb poolstruktureeritud ekspertintervjuude vormis saadud vastustest. Viiakse läbi intervjuud, mille käigus küsitakse 10 valdkonna eksperdi arvamust vaenu õhutamise fenomeni praeguse õigusliku olukorra ning karistusseaduse vastava paragrahvi muutmise vajalikkuse kohta. Intervjuu meetod võimaldab paindlikult uurida komplitseeritud teemasid oma ala asjatundjate arvamuste

kaudu (Laherand, 2008, lk 177–178). Intervjuu tekstid transkribeeritakse ja tehakse neile kvalitatiivne fenomenograafiline sisuanalüüs, kasutades intervjuuvastuste kodeerimist arvutiprogrammiga Taguette. See võimaldab eristada intervjuu käigus esitatud konkreetsete küsimuste vastuseid lähtuvalt vastajast ning leida eri intervjuueeritavate vastustes kas sisulisi ühisosi või erinevusi (Flick, 2009, lk 318–320).

Magistritöö koosneb sissejuhatusest, kahest põhipeatükist, kokkuvõttest, ingliskeelsest resümeeist ja ühest lisast. Esimeses peatükis käsitletakse vaenu õhutamise teema teoreetilist tausta õigusteaduslikust, õigusfilosoofilisest ja sotsioloogilisest vaatenurgast. See peatükk toetub teaduskirjandusele ja annab järgnevale empiirilisele analüüsile teoreetilise aluse. Töö teine, empiirilise analüüsi peatükk keskendub ekspertintervjuude analüüsile ning toob välja KarS § 151 tõlgendamise praegused kitsaskohad. Lõpetuseks pakub peatükk ekspertintervjuude analüüsile tuginedes rakendatavaid tulemusi ning esitab ettepanekud KarS § 151 formuleeringu muutmiseks.

1. VAENU ÕHUTAMISE FENOMENI TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Vaenu õhutamise mõiste kujunemine, olemus ja definitsioonid

Magistritöö eesmärgiks on avada vaenukõne spetsiifika ning välja pakkuda Eesti karistusseadustiku § 151 sõnastus, mis peaks tagama seadussätte parema rakendatavuse. Siinses alapeatükis tuuakse välja erinevaid vaenukõne definitsioone, mis lähtuvad moraalist, sõnavabadusest, ajaloolisest ja sotsiaalsest kontekstist. Jaotise lõpus esitatakse peamised märksõnad, mis aitavad fenomeni sisu määratleda ja ühtlasi Eesti karistusseadustiku vastavat seadussätet selgemaks sõnastada, et see oleks ajakohane ning vastaks ühiskondlikele ootustele.

Vaenu õhutamise nähtus on inimühiskondades vana, aga selle sisuline määratlemine ei ole olnud ühemõtteline. Alexander Browni järgi on ingliskeelne termin *hate speech* (otsetõlkes 'vihakõne') üks paljudest samasisulistest määratlustest, mida on juba vähemalt Rooma õiguse aegadest alates kasutatud eri ühiskonnagruppide laimutegevuse tähistamiseks. (Brown, 2017, p. 9)

Kuigi vaenu õhutamise sätte täpne määratlemine on iga riigi seadusloojate enda otsustada, peetakse vaenu õhutamise ehk vaenukõne tunnuseks eneseväljendust, mis on suunatud kindlate isikurühmade, nt **rassilistel, rahvuslikel, religioossetel alustel** moodustunud inimgruppide vastu, eesmärgiga kutsuda üles vägivallale, vihkamisele või diskrimineerimisele. (Banks, 2011, p. 2)

Termin *hate speech* sai Suurbritannia riigiteadlase Alexander Browni hinnangul ingliskeelses kultuuriruumis esialgse tänapäevase tähenduse 1980. aastate lõpu Ameerikas. (Brown, 2017, pp. 597–598) Laiemat kasutust leidis termin Ameerika mõjuka õigusteoreetiku Mari J. Matsuda käsitlustes, mis tõmbasid tähelepanu Ameerika Ühendriikides tuhande üheksasaja kaheksakümnendatel aastatel levivatele

rassistlikele sõnumitele. Matsuda arvates oli vaja kriminaliseerida mõningaid ühiskonnas levivaid **kõlbluse** ja **sõnavabaduse** piire ületavaid kõneakte, mistõttu leidis termin *hate speech* kiiresti koha üldises sotsiaalses diskursuses. (Matsuda, 1989, p. 238)

Vaenu õhutamise olemuse määratlemine on tihedalt seotud **sõnavabaduse määra** küsimusega. Ameerika Ühendriikides on selle teemaga pikka aega tegeldud. Sealne õigusteaduse professor Steven J. Heyman toob välja, et Ameerika konstitutsioon on tugevalt mõjutatud valgustusaegsetest loomuõiguse ning sotsiaalse kokkuleppe teooriatest, mille põhjal on sõnavabadus kodanikuks ning inimeseks olemise võõrandamatu alus (Heyman, 2008, p. 3). Ameerika Ühendriikide õigusteadlane Erik Bleich on välja toonud, et kuigi sõnavabadust peetakse Ameerikas oluliseks põhimõtteks, on seal suurem roll kohtuniku isiklikul õigustunnetustel, mistõttu võib kohtuotsuste puhul esineda suuremat variatiivsust (Bleich, 2014, p. 297). Saksa õigusteadlane Winfried Brugger on esitanud kaks konkureerivat lähenemist sõnavabaduse mõtestamisele. Ameerika mudel kaitseb sõnavabadust teatud juhtudel ka siis, kui tegu on vaenuliku kõneaktiga. Euroopa ja Kanada mudel on vaenu suhtes rangem ning üldjuhul ei laienda vaenulikku motiivi sõnavabaduse kaitsele. (Brugger, 2003, p. 2). Eelneva täienduseks leiab ka Austraalia õigusteadlane Sarah Joseph, et sõnavabadus pole Austraalias absoluutne ning sellise vabaduse piiramine on teatud juhtudel põhjendatud (Joseph, 2011, p. 1).

Eri aegadel ja ühiskondades kehtivad õiguskorrad on välja töötatud inimeste ühiskondlike vajaduste ning moraaliskaalal õige ja vale tajumise põhjal. Seetõttu on tänini aktuaalsena püsinud õigusfilosoofiline küsimus, kas õigusnormid peavad olema vastavuses **ühiskonna moraalitunnetusega** või võivad need eksisteerida abstraktselt ilma moraaliprintsiipe arvestamata.

Vaenu õhutamist saabki mõista kui olemuselt **ühiskondlikku, sotsiaalset nähtust**, arvestades sealjuures ajast tingitud faktoritega. Näiteks väidab Ameerika Ühendriikide õigusteadlane Frederick Schauer oma artiklis „*The Social Construction of the Concept*

of Law: A Reply to Julie Dickson“, et kuigi õigus on pidevas muutumises ja ümbermõtestamises, on siiski võimalik kindlaks teha, milline see on mingil ajahetkel olnud (Schauer, 2005, p. 498). See seisukoht tõestab ajastuomaste ühiskondlike olude arvestamise olulisust õiguse kui sotsiaalse konstruktsiooni analüüsil.

Magistritöö keskmes on vaenukuritegude kui spetsiifilise süüteoliigi määratlemine. Vaenukuritegude jõudmine läänelikku õigusdiskursusesse on õigusajaloolises perspektiivis pigem uus, kahekümnenda sajandi suundumus. On loomulik, et viimase saja aasta jooksul toimunud ühiskondlikud protsessid ja muutused on tekitanud teravaid debatte seoses õigussüsteemi arengu ning muutustega tolerantsema ja õiglasema ühiskonna suunas. Järgnevalt on vaatluse all magistritöö seisukohalt keskne aspekt: **vaenukuritegude kui omaette süüteoliigi** määratlemine.

Vaenu õhutamist vaadeldakse niisiis vaenukuritegude spetsiifilise liigina, mille alla kuuluvad ka näiteks füüsilised rünnakud vähemuste vastu, diskrimineerimine igapäevaelus, verbaalsed rünnakud sotsiaalmeedias. Vaenukuriteo mõiste on raskesti määratletav ja eri riikide autorid on seda erinevalt tõlgendanud (nt Heinze, 2009; Joseph, 2011; Hall, 2013). Määratlemise lähtekohaks võiks olla Leicesteri ülikooli kriminoloogiaprofessori Neil Chakraborti tõdemus, et vaenukuritegu on **sotsiaalne konstruktsioon**, millel on eri osalistele erinevaid tähendusi ning väga palju tõlgendusi. (Chakraborti, 2015, p. 14)

Vaenukuritegude probleem on olemuselt vana. Ameerika Ühendriikide õigusteoreetik Barbara Perry on väitnud, et sisserändajad kogesid Ameerikas aastal 1890 samu probleeme – **diskrimineerimist ja vägivalda** – kui sisserändajad aastal 1990. Ka Perry tõdeb, et tegu on keerukalt defineeritava probleemiga, mis võib mõnikord ühiskondlikul tasandil pealtnäha kaduda, ent tulla ühiskondlike muutuste tingimustes taas päevavalgele. (Perry, 2001, pp. 2–3)

Kriitilise mõtte vaenukuritegude määratlemise kohta toob välja Suurbritannia kriminoloogia- ja õigusteoreetik Nathan Hall, kelle sõnul on vaenukuritegude

sotsioloogilised käsitlused siiski liiga laiad ning keerukad, et neid õigusemõistmisel ning praktikas edukalt kasutada (Hall, 2013, p. 3). See siiski ei tähenda, et sotsioloogia uurimistulemusi ei tuleks vaenukuritegude olemuse määratlemisel vähemalt osaliselt kasutada, kuna autorid ei vaidlusta, et tegu on ühiskondliku probleemiga.

OSCE definitsiooni kohaselt on kõikidele vaenukuritegudele iseloomulik **erapoolik motiiv** („*biased motive*“). Sellest tulenevalt ei ole nende puhul tegu mitte konkreetse süüteo, vaid süüteoliigiga. Täpsustavalt on OSCE dokumendis lisatud, et vaenukuritegudel on alati kaks elementi: 1) täide on viidud tegu, mis liigitub kuriteoks; 2) seda kuritegu sooritades peab täideviijal olema motiiv oma subjektiivse tahte suunamiseks mingi kaitstud tunnust kandva sihtmärgi vastu (nt ohvri rassiline kuuluvus, usutunnistus, rahvus). (OSCE, 2009, p. 16)

Praegune põhiline probleem vaenukuritegude teaduslikul käsitlemisel Euroopa Liidus on Suurbritanniast pärit tunnustatud õigusasjatundja Michael Whine'i hinnangul see, et liikmesriigid ei edasta rahuldaval tasemel infot ja andmeid vaenukuritegude kohta, mistõttu on pärsitud ka tõhusate ühiste lahenduste leidmine (Whine, 2015, p. 99). Ka Chakraborti rõhutab ELi liikmesriikide erinevaid tavasid ja praktikat vaenukuritegude registreerimisel. Selle põhjuseks on riikide erinev ajalugu ning sellest lähtuvad ühiskondlikult probleemid. (Chakraborti, 2015, p. 15) Perry näeb vaenukuritegusid eeskätt **rassipõhise fenomenina**, mis ühendab rassilised omadused kultuurilise rassiidentiteediga. Üks osapool rõhutab selliste vastasseisude puhul oma dominantsust teise, nõrgema poole suhtes. Selle üleoleku väljendamiseks kasutatakse mis tahes vahendeid. (Perry, 2001, p. 58)

Vaenukuritegude olemuse määratlemisel pakub tänuväärse täpsustuse Ameerika Ühendriikide riigi- ja õigusfilosoof David A. Reidy, kelle sõnul tuuakse vaenukuritegude puhul tavaliselt välja kolm argumenti, miks tuleks neid süütegusid käsitleda ja liigitada teistest erinevalt. Esiteks arvatakse, et vaenukuriteod tekitavad ühiskonnas rohkem kahju, sest puudutatuna ja häirituna tunnevad end ka kuriteo ohvriks langenud isikuga samasse gruppi kuuluvad inimesed. Teiseks tuuakse välja, et

kuriteo sooritaja tegutseb erilise ja tähelepanudava pahatahtlikkusega, ning kolmandaks ründavad vaenukuriteod tahtlikult isikute põhiõigusi. (Reidy, 2002, pp. 261–267) Need kolm argumenti toetavad õigusteadlaste Alon Hareli ja Gideon Parchomovsky seisukohta, et vaenukuriteod vajavad eraldi liigina ka spetsiifilist põhjendamist (Harel & Parchomovsky, 1999).

Neutraalsemat suhtumist vaenukuritegudesse esindab Ameerika Ühendriikide õigusteadlase Heidi M. Hurd seisukoht, mille järgi on raske kindlalt väita, et rassilised eelarvamused või vaen mõne religiooni vastu on olemuslikult taunimisväärsemad kui teised negatiivsed käitumisvormid, nt pedofiilia või sadism, mis sõltuvad konkreetsest isikust (Hurd, 2001, p. 227). Ühtlasi esitab Hurd oma kriitilises lähenemises arvamuse, et kui vaenukuritegusid eraldi süüteoliigina esile tõstvad teoreetikud ei suuda kaitsta seisukohta, mille järgi vaenukuriteod väärivad rangemat karistust kui mittevaenukuriteod, peavad nad järelikult tunnistama, et vaenukuritegude täideviijaid karistatakse ebaõiglaselt teistest karmimalt. Teiseks peavad nad suutma veenda õiguspoliitika arendajaid selles, et radikaalselt muuta parasjagu kehtivat karistussüsteemi, tuues sinna objektina sisse mitmesugused emotsioonid rassistlikest vaadetest kuni armukadeduse ja liiklusraevuni. (Hurd, 2001, p. 228)

Teoreetikud on käsitlenud ka vaenukuritegude spetsiifilisi tunnuseid. Ameerika Ühendriikide sotsiaalpsühholoogi Kellina M. Craigi hinnangul on vaenukuritegude üheks oluliseks tunnuseks **kuriteoohvri sümboolne staatus**. Süüdlane leiab ohvri isiklikele arusaamadele ning liigitusalustele tuginedes, olenemata sellest, kas ohver peab end ise rünnatava grupi liikmeks. Üheks vaenukuritegude tagajärjeks on **eri gruppide käitumuslikud muutused**. Toimunud vaenukuriteo tagajärjel võivad näiteks hakata rünnakupaika vältima ka teiste, rünnakuga mitte seotud, aga end sellest ohustatuna tundvate gruppide liikmed. Lisaks võivad oma käitumisele julgustust saada ka need, kes enda jaoks kuritegu õigustavad. (Craig, 2002, p. 87)

Ameerika Ühendriikide õigusteadlane Michel Rosenfeld toob välja ka asjaolu, et vaenu õhutamise on arenenud ajalooliselt järjest keerukamaks. Kui Natsi-Saksamaal tegeldi

natsistlike sõnumite loomisega riiklikul tasandil, siis tänapäeval on samasuguste sõnumitega esinejad marginaliseerunud ega pruugi olla üldsusele tõsiseltvõetavad. Sellest hoolimata püütakse anda oma väidetele sügavamat sisu, etendades teaduslikkust ning sisulist debatti. Seega tuleb autori hinnangul keskenduda vaenukõne puhul põhilistele küsimustele: *kes? mis? kus? millistel tingimustel?* Küsimuse „*kes?*“ puhul tõdeb autor, et kõik vaenukõne kasutajad pole võrdsed. Vaenukõne mõju on seotud kõneleja ühiskondliku positsiooniga. On vahe, kas seda esitab kõrge valitsusametnik, poliitik või marginaalne tundmatu üksikisik. Lisaks võib erinevus tekkida ka sellest, kelle vastu on kõneakt suunatud. Küsimuse „*mis?*“ puhul on oluline eristada otseseid solvanguid ja selget vaenu õhutamist ning võimalikke kujundlikke, ülekantud tähendusi ning muid varjatuid vaenu õhutamise võimalusi. Küsimuse „*kus?*“ puhul on tähtis mõista ühiskondlikke hoiakuid. Eri riikidest ja erineva sotsiaalse taustaga inimesed võivad sama sõnumit erinevalt tõlgendada. Küsimuse „*mis tingimustel?*“ puhul on tähtis hinnata arenguid, mis vaenu õhutamiseni viisid. Kui tegu on spontaanse ühiskondliku reaktsiooniga konkreetsele ebaõiglusjuhtumile, tuleks seda käsitleda tavalisest leebemalt. (Rosenfeld, 2001, pp. 4–9)

Teoreetikud on käsitlenud ka **vaenukuritegude objekti**. Ameerika Ühendriikide karistusõiguse professori Carolin Turpin-Petrosino hinnangul on selliste kuritegude otsesed ohvrid vaid objektide esimene aste. Laiemalt kannatab selliste kuritegude tõttu kogu ühiskond. Kuigi põhiliselt on sellised teod suunatud vähemuste vastu, leidub sealgi erandeid, mille käigus on vähemused rünnanud vähemusi või vähemused enamusi. Seega on vaenukuriteod kogu ühiskonda hõlmav probleem, mille lahendamiseks on vaja üldist süsteemset sekkumist. (Turpin-Petrosino, 2015, p. 221)

Vaenukuritegude eripära ja nende karistamise kohta teiste süüteo liikide hulgas on esitatud erinevaid seisukohti. Õigusteoreetikud Alon Harel ja Gideon Parchomovsky toovad välja, et karistusõiguse üldine ülesanne on reguleerida süüdlaste karistamise abil soovimatut sotsiaalset käitumist. Mida vähem sotsiaalselt aktsepteeritud on tegu, seda karmim karistus peab sellele järgnema. Kurjategija motiiv on sealjuures teisejärguline. Hareli ja Parchomovsky arvates ei kehti aga eespool väidetu

vaenukuritegude puhul: tavalise kuriteo muudab vaenukuriteoks eeskätt kurjategija soov suunata oma tegu kannatanu konkreetse tunnuse (sugu, rass, religioon, seksuaalne sättumus vms) vastu. Sellest tulenevalt on teoreetikute sõnul vaja põhjendada, miks väärivad vaenukuriteod, mille tagajärg võib olla sarnane tavalise kuriteo omaga, teistsugust kohtlemist ning karistamist. (Harel, Parchomovsky, 1999, pp. 511–512)

Siinses alapeatükis tutvustati teoreetilist arutelu vaenukuritegude olemuse üle. Kuigi vaenukuritegude puhul on tegu keeruliselt defineeritava mõistega, on see olemuselt ühiskondlik fenomen, mille sisuks on kindla sotsiaalse grupi huvide ja õiguste tahtlik kahjustamine. Vaenukuritegude ohvrid võivad olla valitud juhuslikult ning kuritegu ise võib seega olla sümbolse iseloomuga. Sellises sümbolismis on aga oht üldisemale ühiskondlikule turvatundele, kuna kuriteost võivad tunda end puudutatuna ohvriks langenud grupi liikmed laiemalt ja seda tüüpi kuriteod võivad kahjustada suurema isikute ringi õigusi kui tavaliselt. Seetõttu on vaja vaadelda vaenukuritegusid teiste süüteo liikide kõrval eraldi liigina ning pöörata neile teravdatud tähelepanu, kuna vaenukuriteod on ühiskondlikult tundlikumad ning laiema sotsiaalse mõjuga. Seda aspekti tuleb silmas pidada ka seadusloomes ning võimalike õiguslike lahenduste otsimisel.

1.2 Vaenu õhutamise fenomeni õigusfilosoofiline taust

Kuna siinse magistritöö eesmärgiks on välja pakkuda Eestis vaenu õhutamist puudutava seadussätte asjakohane ja rakendatav sõnastus, on vaja esmalt määratleda nähtuse olemus õigusfilosoofilisel taustal. Siinses alapeatükis tutvustatakse, mida silmas pidada õigusnormi sõnastamisel ja rakendamisel ning millised on peamised vaenu õhutamise teemaga seotud probleemid, mida senistes õigusfilosoofilistes ja -teoreetilistes lähenemistes välja tuuakse. Esmalt on oluline mõista fenomeni õigusfilosoofilist olemust, mis seostub laiemalt õiguse ja moraali suhte teemaga. Õiguse ja moraali seoseid aitavad avada kaks vastandlikku õigusfilosoofilist

läheneb: loomuõigus ja õiguspositivism. Ühtlasi pakuvad need üldise lähtekoha vaenu õhutamise fenomeni iseloomustamiseks.

Ajalooliselt on **loomuõigus** välja kasvanud Vana-Kreeka ja -Rooma mõtteloost, ent põhiliseks suuna mõjutajaks on olnud keskajal, 13. sajandil tegutsenud filosoof ja teadlane Aquino Thomas. Loomuõigus lähtub sellest, et a) eksisteerib kõrgem õigus, mis on üle inimeste loodud õigusest; b) see kõrgem õigus vastab omaenda põhimõtetele ega ole seotud inimeste arusaamaga õigusest; c) kõrgem õigus on mõistusega hallatav ning seeläbi universaalne ja kohustuslik, kuigi kõik ei pruugi sellest ühtmoodi aru saada; d) loomuõigus on oluline ja võõrandamatu osa üldisest õiguslikust arusaamast ning inimelu suunavatest üldistest eetilistest printsiipidest. (Demiray, 2015, p. 808)

20. sajandi üks tuntumaid õigusfilosoofe Hans Kelsen toob välja, et loomuõiguse taandumine ning selle asendumine õiguspositivismiga 19. sajandi mõtteloos oli seotud ühiskondlike protsessidega, empiiriliste loodusteaduste arengu ning religioosse ideoloogia hääbumisega. Siiski nendib autor, et pööre ei olnud täielik, vaid õiguse teatavat loomuõiguslikku kvaliteeti sisaldab endas ka eetilise õigluse idee, mis on samal ajal positivistliku õigusarusaama aluseks. Ühtlasi on sel moel tihedalt seotud õiguse ja õigluse mõisted, sest positiivne õigus peab kas või vähesel määral vastama ka õigluse ideele. (Kelsen, 2018, lk 28–29)

Loomuõigusele vastanduva suuna, **õiguspositivismi** põhimõtted võtab Suurbritannia õigusfilosoof Mehmet Ruhi Demiray kokku kahe väitega: 1) seadused põhinevad sotsiaalsetel kokkulepetel ning 2) õiguse ja moraali vahel pole tingimatut seost (Demiray, 2015, p. 813). Kahe koolkonna lähenemise põhilise erinevuse on määratlenud ka Ameerika Ühendriikide õigusteadlane Brian H. Bix (2003, pp. 236–237), kelle järgi keskendub loomuõigus moraali suhestumisele õigussubjektidega (isikutega), samal ajal kui õiguspositivism lähtub seisukohast, et seadused annavad õigusemõistmisele vaid abstraktse tausta ning tähtsam on subjektide vahetu suhestumine õigusega. Küsimus on niisiis moraalikategooria vajalikkuses ja positsioonis õiguse alusena. Need kaks lähenemist kätkevad olulist õigusfilosoofilise

maailmavaate erinevust, mida iseloomustavad lahknevad seisukohad ning aastakümneid kestnud terav akadeemiline debatt.

Kahekümnendal sajandil tõi loomuõiguse ja õiguspositivismi arutellu murrangulise muutuse Teise maailmasõja ajajärk. Mõjukas 20. sajandi Suurbritannia õigusfilosoof Herbert Lionel Adolphus Hart kirjeldab oma artiklis „*Positivism and the Separation of Law and Morals*“ Saksamaa õigusteadlase Gustav Radbruchi subjektiivseid läbielamisi ning tähelepanekuid seoses natsismiga. Kui varem oli saksa õigusteadlane Radbruch seisukohal, et õiguse kehtivust ei saa muuta asjaolu, et see on moraalselt vale, siis natsionaalsotsialismi levik ning selle käigus tehtud otsused kõigutasid tema õigusfilosoofilisi vaateid. Varasem seisukoht *seadus on seadus* võimaldas võimurežiimil korda saata inimlikult ja moraalselt vääri otsuseid, sest seadusandlus võimaldas seda ning seaduste täideviijad lähtusid rangelt sellest, mis oli seadustes kirjas, mitte sellest, mis on selliste otsuste moraalne sisu. Selline seisukoht on aga artikli autori sõnul põhimõtteliselt väär, sest sellega kaasnes ühiskonnas hulgaliselt raskeid moraalnormide rikkumisi. (Radbruch, 1947, ref Hart, 1958, pp. 616–617) Nende mõtete refereerimisega võtab Hart ühtlasi tugeva positsiooni õiguspositivismi vastu, sest väidab, et õiguskord peab peegeldama kõrgemaid väärtusi kui vaid abstraktse seadusteksti neutraalne tõlgendamine. Ajalugu on näidanud, et ebamoraalseid tegusid on võimalik seadustega legitimeerida ning ka vastupidi – head ideed võivad jääda jäiga seadusandluse tõttu rakendamata.

Ka 20. sajandi Ameerika õigusfilosoofi Lon L. Fulleri sõnul on õigust võimalik tajuda kui sõltumatu kõrgeima võimukandja tahet selle kohta, kuidas defineerida lubatavat käitumist. Kui küsida, miks peab lähenemine olema just selline, vastaks võimukandja, et sellisena kehtestab ta täitmiseks määratud sotsiaalse reaalsuse (Fuller, 1958, p. 632). Siiski on Fuller nii nagu ka Hart sellise lähenemise vastu, sest see ei võta arvesse olulist osa õiguse mõttest – olla inimmooraali teeviit.

Niisiis võib Radbruchi ja Fulleri seisukohtadest leida ühiseid jooni nõustumises sellega, et seadus ei saa olla seadus vaid iseenda pärast, vaid õigus peab kajastama

inimlikke moraalnorme ja eetikat. Mõlema õigusteadlase seisukohtadest võib järeldada, et õiguskord on sotsiaalselt konstrueeritud fenomen, mis realiseerub inimeste ideede ja tegevuste kaudu. Siiski ei anna kumbki autor otsest hinnangut sellele, kuidas tunda ära õigeid moraalnorme ning neid õiguslikult kõige paremal viisil rakendada.

Kahe õigusfilosoofilise lähenemise vastandusest on võimalik jõuda ka arusaamade sünteesini. Seda esindab näiteks tänapäeva noorema põlvkonna õigusfilosoof Julie Dickson, kes väidab oma raamatus „*Evaluation and Legal Theory*“, et kuigi õigusteooria ei pea tingimata ja olemuslikult hindama **õiguse moraalsust**, on see sageli vajalik, mõistmaks õiguskorda kujundavaid ja käigus hoidvaid jõude (Dickson, 2001, p. 89).

Ka Eesti õigusteoreetikud Graubergid on sedastanud, et kuigi õiguspositivism on jätkuvalt kohtusüsteemi ametlik ideoloogia (Grauberg, Ene & Grauberg, Indrek, 2017, lk 274), ei ole tänapäevases postmodernses maailmas põhjust vastandada positivismi ja loomuõigust, vaid pigem tuleks rõhutada nende ühtsust. (Grauberg & Grauberg, 2017, lk 270)

Seega kerkib siinse teema seisukohalt keskne küsimus **õiguse tõlgendamise** kohta. Dicksoni arusaam eeldab seda, et põhimõtteliselt oleks võimalik pakkuda objektiivne, neutraalne ja tõene seisukoht äärmiselt abstraktse ja laialivalguva teema kohta, milleks on õiguse suhestumine moraaliga. Sellise objektiivse ja neutraalse seisukoha kujundamise keerulisuse tõttu on mõjukas Ameerika Ühendriikide õigusteadlane Ronald Dworkin oma teoses „*Law's Empire*“ suhtunud õiguse tõlgendamisse teatava kriitikaga. Tema sõnul tähendab tõlgendamine esiteks millegi mõistmist – täielikku arusaamist autori mõttekäikude taustast ja sisust. Sotsiaalsete nähtuste korral, mille puhul on autoreid (subjekte) määramatu hulk, eeldaks see iga teguri (inimese) motiivide individuaalset mõistmist, mis on tegelikkuses võimatu. Teisalt eeldab tõlgendamine tõlgendaja enda täielikku neutraalsust. See on samuti keeruline, sest

tõlgendaja subjektiivne hoiak jääb olukordade ja nähtuste hindamisel kas tahtlikult või tahtmatult alati alles. (Dworkin, 1986, pp. 53–54)

Eripärase vaate tõlgendamise problemaatikale toob välja Hollandi õigusteadlane Marloes van Noorloos, kes käsitleb oma koduriigi kogemust vaenu õhutamise sätte arengu ja praktika kohta. Tema järgi on probleem selles, et üldisema sõnastusega seadusesäte, mis annab laiema aluse menetluste alustamiseks, võib samas vajada menetluse käigus sügavamalt tõlgendamist, mistõttu paneb see kohtutele ja kohtunikele suurema koormuse oma otsust argumenteerida ning annab kaotavale poolele võimaluse kritiseerida kohtuotsust selle politiseerituse ja kallutatuse tõttu. (van Noorloos, 2013, p. 260)

Seetõttu takerdub õigusfilosoofia enamasti eri definitsioonide ja seisukohtade paljususse, mistõttu on keerukas leida kõigile aktsepteeritavat vormi. Teatud maailmavaatelisi erimeelsusi ei peaks siiski negatiivsena üle tähtsustama, sest seisukohtade paljusus rikastab üldiselt diskursust ning aitab erinevate arvamuste pinnalt leida ühiseid puutepunkte.

Siinses alapeatükis käsitleti vaenu õhutamise fenomeni õigusfilosoofilist külge. See on vajalik, kuna uurimuse keskmes on moraaliõiguslik küsimus, mida ei ole võimalik lahendada juriidilise filosoofia tausta arvestamata. Selgub, et arutelu selle üle, kuidas ühiskond, moraal ja õiguskord omavahel suhestuvad, on tänapäevasesse aktiivsesse õigusdiskursusesse kuulunud alates Teise maailmasõja järgsest perioodist. Põhiline probleem on aga selles, et filosoofia, sh õigusfilosoofia, püstitab palju olulisi küsimusi, ent pakub vähe universaalselt kehtivaid vastuseid. Siinses jaotises käsitletust saab järeldada, et puhta õiguspositivismi rakendamisel on siiski rohkem miinuseid kui plusse. Ka Eestis ei ole seadusandja vaenu õhutamist hõlmava karistusseadustiku § 151 puhul tingimata tuginenud õigusfilosoofilistele aspektidele. Seega jääb vaenu õhutamise paragrahvi sisu õiguspositivismi ja loomuõiguse vahelisele tõlgendusale ning vajab edasiseks määratlemiseks pigem sünteesivat interdistsiplinaarset lähenemist, mis tähendab magistritöö seisukohalt seda, et arvestada tuleb

mitmekülgsete teoreetiliste seisukohtadega ja rakendussätte sõnastamisel tuleb arvesse võtta teiste maade teoreetikute järeldusi vaenukuritegude moraalse ja sotsiaalse olemuse kohta.

1.3 Vaenu õhutamise fenomeni ühiskondlikud aspektid

Teoreetilistest käsitlustest ilmneb, et vaenu õhutamine on osa suuremast vaenukuritegude kategooriast, millel on tihed seos ühiskondlike olude ja hoiakutega. Siinse töö uurimisprobleemi lahendamiseks on oluline mõista, mis ühelt poolt ajendab ja teiselt poolt iseloomustab ühiskonnas vaenu õhutamise protsesse ning kuidas neid ära tunda. Lisaks sellele on teema mõtestamisel siinse magistritöö kontekstis oluline välja tuua mõningad sotsiaalpsühholoogilised aspektid, mis aitavad aru saada vaenukuritegude tagamaadest nii ohvri kui ka kurjategija perspektiivist ning sellest, kuidas ennetada õigusvastase käitumiseni viivaid tendentse ühiskonnas.

Teooriakäsitlustest ilmneb, et vaenu õhutamise fenomeni nähakse erinevalt ka olenevalt sellest, **millise maailmajao juhtumitele keskendutakse**. Seega ei saa väita, et vaenu õhutamine ning sellega seonduv poleemika on vaid Euroopa Liidu ja Ameerika Ühendriikide probleem. Vastanduvad maailmavaated võivad põhjustada ulatuslike tagajärgedega kokkupõrkeid kogu maailmas, mistõttu on oluline avada vaenu õhutamise probleemistikku laiemalt ning ühtlasi tuua välja eri rahvustest autorite avaldatud põhimõttelised probleemid. Sel taustal on võimalik mõista vaenu õhutamise fenomeni laiemalt ning eritleda maailma eri paikade probleeme ja nende võimalikke lahendusi. Magistritöö kontekstis annab eri riikide kogemuste arvestamine tausta vaenu õhutamise olemuse regionaalseks iseloomustamiseks ja pakub lähtekohti fenomeni universaalsete omaduste määratlemiseks.

Ameerika Ühendriikide õigusteaduse professor C. Edwin Baker toob vaenu õhutamise regulatsiooni õigustamiseks välja viis tingimust, mis peavad olema täidetud, et **regulatsioon** saaks eesmärgi täita. Esiteks saab vaenu õhutamine toimuda

olukordades, kus on oht genotsiidiks või muuks ühiskonnaohtlikuks diskrimineerimiseks. Baker lisab, et see tingimus on peaaegu alati täidetud. Teiseks peab eksisteerima põhjuslik seos keelatud vaenu õhutamise ning eelmainitud kuritegude vahel. Bakeri sõnul võib üldiselt nõustuda, et põhjuslik seos on olemas, ent võib tekkida olukord, kus vaenu õhutamise regulatsioonid on liiga spetsiifilised, et neid kindlas kontekstis kasutada, mistõttu võib teatud tüüpi vaenu õhutamine toimuda karistamatult. Kolmandaks peavad vaenu õhutamise regulatsioonid olema piisavalt efektiivsed, et seda protsessi tulemuslikult takistada. Autori hinnangul on see kaheldav, kuna pole piisavalt empiirilisi andmeid vaenu õhutamise regulatsioonide efektiivsuse kohta. Neljandaks peavad vaenu õhutamise regulatsioonid tagama suurema hüve kui kulu. Kulude all peab autor silmas ka kõikvõimalikke riiveid isikuvabaduste suhtes. Viidendaks ei tohiks vaenu õhutamise regulatsioonid vähendada muude õiguslike või sotsiaalsete meetmete efektiivsust. Autor rõhutab, et vaenu õhutamise regulatsioonide eesmärgiks peaks olema genotsiidi ja muude inimsusevastaste kuritegude ärahoidmine. Kitsaskohana toob ta välja, et teatud juhtudel on vaenu õhutamise reguleerimine meetodina liiga varane ning seega ebaefektiivne, teisalt võib juhtuda, et vaenu õhutamise reguleerimine on liiga hiline ega suuda seetõttu mõjutada väljakujunenud ja tugevaid sotsiaalseid suundumusi. (Baker, 2012, pp. 69–70)

Ameerika Ühendriikide õigusteoreetik Susan Benesch toob välja, et **ohutendentse ühiskonnas** on vaja pidevalt ja süsteemselt jälgida. Vaenu õhutamise varane märkamine aitab kaasa suuremate vägivaldpuhangute ennetamisele ning kahjulike mõjude vähendamisele, et ära hoida muu hulgas selliseid veretöid, nagu toimusid endises Jugoslaavias, Iraagis, Egiptuses ja Myanmaris. (Benesch, 2014, pp. 3–4) Jeremy Waldron toob välja, et kuigi tavaliselt keskendutakse üksikisikute poolt sooritatud vaenu õhutamisele, millel võivad küll samuti olla tõsised tagajärjed, siis riiklikul tasandil loodud vaenu õhutamine võib muuta ühiskondliku olukorra veelgi tõsisemaks (Waldron, 2012, p. 75).

Etiopia teoreetik Yared Legesse Mengistu seob vaenu õhutamise ja **genotsiidi** kahel moel. Ühest küljest võib vaenu õhutamine sellele eelneeda ja seda põhjustada, teisest

küljest võib see juba käimas olevale vägivaldlastele kaasa aidata. Ruanda puhul tõdes ÜRO ajaloos esimest korda vaenukõne rolli genotsiidile ja muudele inimsusevastastele kuritegudele kaasaaitamisel, kuna kasutusel olid nt metafoorid tutside hõimu võrdlemiseks prussakatega ning avalikud üleskutsed nende hävitamiseks. (Mengistu, 2012, pp. 360–361)

Nigeeriast pärit teoreetiku Jennifer Joeli hinnangul on vaenu õhutamise ühiskondlikult killustunud Nigeerias sedavõrd levinud ning tavaline, et sellega seadusandlikul tasandil tegelemine ei pruugi anda rahuldavaid tulemusi. (Joel, 2012, pp. 6–7) Mengistu toob sarnase mõtte välja ka Etioopia puhul. Erinevate etniliste gruppide võimuvõitlused on viinud selleni, et ühest küljest kasutatakse vaenu õhutamist riiklikult poliitilise edu saavutamiseks ning teisest küljest rakendatakse vaenu õhutamist reguleerivat seadusandlust valitsuse tasandil ebaõiglaselt vastaste vaigistamiseks ning mahasurumiseks. (Mengistu, 2012, pp. 370–371)

Teeneka Suurbritannia akadeemiku Bhikhu Parekhi järgi sõltubki vaenukõne seaduslik reguleerimine olulisel määral **kultuuriruumist** ning **üldistest arusaamadest**. Tema hinnangul on lääneriikidel piisavalt ressursse ning tugevalt arenenud ühiskondlikud normid, et tagada suhteliselt spetsiifilise normatiivse regulatsiooni toimimine. Arengumaades on olukord vastupidine. Vähesel ühiskondliku lõimumise tulemusel võidakse vaenu õhutamist kasutada tahtlikult eri huvigruppide lühiajaliste poliitiliste eesmärkide täitmiseks. (Parekh, 2012, p. 55)

Sarnaselt Parekhiga leiab Ungari päritolu teoreetik Peter Molnar, et vaenukõne diskursus vajab uuendamist ja seetõttu tuleks alustada arutelu sellest, et mõista konkreetse vaenu õhutamise toimumise **koha spetsiifilist kultuurilist ning ajaloolist konteksti**. (Molnar, 2012, p. 184) Molnar leiab lisaks, et kuigi üldiselt on vaenu õhutamise probleemi lahendamiseks kasutatud karistamist ning kriminaalõiguslikke vahendeid, oleks sageli kasulik rakendada üldkultuurilisi, nt hariduse ning kunsti meetmeid. (Molnar, 2012, p. 190)

Euroopa Liidu liikmesriikide kogemused ja ka nende ajalooline praktika vaenu õhutamise käsitlemisel on komplitseeritum kui Ameerika Ühendriikides, sest see hõlmab kümnete riikide spetsiifilist seadusandlust. Lisaks on igal liikmesriigil oma ajaloolise traditsiooniga väljakujunenud arusaamad ja õiguspraktika, mis ei pruugi olla seotud Euroopa-üleste ühisprintsipiidega. Muu hulgas muudab see ajaloolise praktika mitmekesisus keeruliseks ka riikide piiriülese koostöö vaenu õhutamise vähendamiseks. (Marcelli, 2015, p. 40)

Seega võib järeldada, et piirkondlikud erisused on vaenuõhutamise määratlemise puhul olulised. Magistritöös uuritakse ennekõike vaenuõhutamise mõtestamist Eesti seadusandluses. Seda ei saa teha Euroopa ja maailma õigusfilosoofia tausta tundmata.

Vaenukuritegude määratlemisel on oluline luua taust ka seda tüüpi kuritegevuse olemuse **sotsiaalpsühholoogiliseks** mõistmiseks. Vaenukuritegude olemuse määratlemine seob ühtlasi juriidika sotsiaalpsühholoogiaga ja eeldab uurimisainese interdistsiplinaarsusest lähtuvat komplekssemat tõlgendamist, sh sotsiaalpsühholoogia seisukohtade kaasamist.

Vaenukuritegude tõlgendamise ühiskonnas on otseselt seotud Ameerika Ühendriikide psühholoogi Gordon Allporti eelmise sajandi viiekümnendatel aastatel arendatud skaala, mis kirjeldab **inimeste eelarvamuste tasemeid**. Skaala esimene aste on halvustamine (*antilocution*), mille käigus jagavad inimesed oma halvustavaid eelarvamusi kas mõttekaaslaste või harvem võõraste inimestega. Teine aste on vältimine (*avoidance*), mille puhul ei kahjusta võõraste otseselt välditavat, ent distantseerub enda jaoks ebameeldivate tunnustega grupist. Kolmas aste on diskrimineerimine (*discrimination*), mille puhul isik kahjustab otseselt teiste isikute huve, jättes nad tahtlikult ilma mingitest hüvedest või võimalustest. Neljas aste on füüsiline rünnak (*physical attack*), mille käigus võib tekkida kas kehaline või varaline kahju. Viies aste on hävitamine (*extermination*), mille puhul toimub teatud tunnustega gruppide sihipärane tapmine. (Allport, 1966, pp. 14–15) Kuigi tegu on suhteliselt vana teooriaga, on see endiselt aktuaalne, selgitamaks vaenukuritegudega seotud

tunnetusprotsesse ja nende järelmeid. Kuigi Allporti tegevusvaldkond oli sotsiaalpsühholoogia, on tema töid vaenuritegude diskursuses kasutatud võrdlemisi sageli. Mõjuka Suurbritannia psühholoogiaprofessori Rupert Browni sõnul on viimase viiekümne aasta jooksul täheldatav eri sotsiaalsete gruppide lõimumise toetamine olnud peaaesjalikult seotud Allporti teadustööga, mis on andnud olulisi tulemusi grupikäitumusliku eelarvamuse ja selle mõjude tõlgendamisel. (Brown, 2010, p. 1)

Kuigi siinne töö ei tegele otseselt psühholoogia probleemide ja meetoditega, on sotsiaalpsühholoogia vaenu õhutamiseega sedavõrd seotud, et see teema vajab vähemalt põgusat puudutamist. Samal arvamusel on ka Hall, kelle sõnul peab vaenuritegude mõtestamiseks mõistma kõigepealt **ühiskondlikke eelarvamusi**, millest vaen ja viha moodustavad omaette väikese osa. (Hall, 2013, p. 80) Ühiskondlike eelarvamuste uurimise suurt praktilist väärtust rõhutab ka Ameerika Ühendriikide psühholoogiaprofessor Charles Stangor, kelle hinnangul on praeguses mitmekesistavas ühiskonnas toimuvate grupiprotsesside analüüsimine tähtsam kui kunagi varem, sest eelarvamuste ja vaenu ühiskondlikud mõjud on sedavõrd suured. (Stangor, 2000, p. 1)

Omaette teemavaldkond on siinse magistr töö seisukohalt **vaenuritegudesse suhtumine** ja nende eest **karistamine ühiskonnas**. Ühiskonna suhtumine kujuneb üldiste moraalnormide alusel ja määrab paljuski õigusemõistmise traditsiooni (vt ka ptk 1.1). See on seotud siinse töö uurimisküsimustega: millised on vaenuritegude koosseisu rakendamise teoreetilised kitsaskohad ja Eestis praegu kehtiva õigussätte rakendamise põhilised probleemid?

Ühiskondlike protsesse jälgides on võimalik vaenuritegevust ka **ennetada**. Hariduslikku mudelit vaenuritegude ennetamisel rakendavad Tasmaania korrakaitseteaduste professori Nicole L. Asquithi sõnul nt Austraalia ning Uus-Meremaa, kus oma roll on seadusandlusel ja karistamisel, kuid eelistatud on inimeste üldine harimine ning muud pehmemad vormid vaenuritegevuse vastu võitlemisel. (Asquith, 2015, p. 177) Molnar pakub välja, et ühiskonnas tuleks hinnata rassismi,

homofobia ja muude eelarvamuste levikut nii poliitilisel kui ka rahva hoiakute tasemel ning luua selle pinnalt seadused, mis aitaksid seda spetsiifilistest vajadustest lähtudes ohjata. Nii oleks võimalik ära hoida kõige tõsisemad tagajärjed ning otsene oht ühiskonnas. (Molnar, 2012, pp. 184–185)

Dworkin rõhutab ühiskondlikesse protsessidesse ja hoiakutesse puutuvalt, et kuigi poliitiline legitimatsioon eeldab enamuse tahte vastavat käitumist, on oluline, et iga kodanik saaks protsessis kaasa rääkida. Ühiskonna õigusruum ning poliitilised arengud moodustuvad seal elavate inimeste arvamustest, eelistustest, suhtumistest ning üldisest moraalsest ja kultuurilisest taustast. Seega rõhutab autor, et kõigile asjaosalistele tuleb anda võimalus poliitilistes küsimustes kaasa rääkida. Kuigi inimeste õiguste kaitse on oluline, ei saa nende õiguste tagamisel minna liiga kaugemale ega summutada mis tahes võimalikke tagajärgi juba eos, keelates enda arvamuse avaldamise. (Dworkin, 2009, pp. 7–8)

Tunnustatud Ameerika Ühendriikide õigusteaduse professor Jeremy Waldron võtab eelmainitud seisukoha suhtes aga kriitilise hoiaku. Autori hinnangul ei saa eeldada, et toimuks pidev avalik debatt, mille käigus saavad vaenu õhutajad kasutada võõrandamatut õigust ülejäänud inimesi oma vaadete õigsuses ümber veenda. (Waldron, 2009, p. 337) Ühiskondliku debati tulemuslikkuse suhtes on kahtleval seisukohal ka Suurbritannia õigusprofessor Eric Heinze, kelle hinnangul pole piisavalt infot ega teaduslikke uurimusi selle kohta, kas arenenud lääne ühiskondades mõjutab avalik vaenukõne ka tegelikult teatud **gruppide sotsiaalset kõrvalejäämist ja tõrjutust** (ta mõonab, et Ruandas ja endises Jugoslaavias oli see seos olemas). Puudub otsene teadmine ka selle kohta, kas vaenukõne keelustamine võiks anda sotsiaalse tõrjutuse vältimisel positiivseid tulemusi. Autori hinnangul ei tähenda see siiski, et vaenukõne vähendamiseks ei tuleks tegelda. (Heinze, 2009, pp. 197–198)

Teoreetikud on püüdnud selgitada ka **vaenukuritegude toimepanemise tagamaid**. Perry sõnul tajuvad vaenukuritegude toimepanijad end ise sageli ohvritena, kuna tunnetavad kultuuriliste ja ühiskondlike muutuste tõttu enda vähemusse jäämist ning

võitlevad vaenuritegudega muutuste vastu. (Perry, 2001, p. 61) Suurbritannia õigusteoreetik Paul Iganski toob välja, et vaenuriteod toimuvad sageli siis, kui inimese püsiemotsioonid, vaenutunded ja sisemised konfliktid leiavad juhuslikult sobiva väljaelamise võimaluse. (Iganski, 2008, p. 31)

Vaenuritegudesse suhtumise kohta esitab Chakraborti seisukohta, et kuna ühtki inimest ei tuleks vaadelda vaid ühe omaduse kaudu, ei tohiks ka vaenuritegude uurijad nõustuda põhjendusega, et kuritegude sooritajad teevad ebaseaduslikke tegusid, lähtudes seejuures vaid ohvri ühest omadusest, olgu selleks näiteks rass, sugu või midagi muud. (Chakraborti, 2015, p. 18)

Vaenuritegude **karistamise** suhtes esindab Hall seisukohta, et karistatavaks teguriks saab olla vaid mõni konkreetne tegu. Ainuüksi millegi vihkamine on karistatavuse mõttes kaheldav. Karistamise alusena on oluline vaenulik käitumine kellegi suhtes. (Hall, 2013, p. 37) Sama ideed esindavad ka Chakraborti ja Garland, kes on seisukohal, et vaen peab väljenduma mõnes käitumisaktis või teos, et seda saaks menetleda ning et sellekohast käitumist oleks võimalik vajaduse korral karistada. (Chakraborti & Garland, 2015, p. 152)

Karistatavuse probleemseuse kõrval on vaenuritegevust puudutavas diskussioonis leitud ka muid puudusi. Hall juhib tähelepanu kriitikute arvamusele, et vaenuritegudest rääkides võivad kaasneda teatud **gruppide eelisseisundid** ning **ohvrite hierarhiad**. (Hall, 2013, p. 187) Selle argumendi lükkab ümber Blazak, kelle hinnangul on seadused üldised ning laienevad kõigile. Näiteks registreeriti Ameerika Ühendriikides 2008. aastal 716 valgenahaliste ning 33 heteroseksuaalide vastast vaenuritegu. Lisaks toob Blazak välja neli levinud vaenuritegude vastast argumenti, mille ta ümber lükkab. Esiteks vaidlustab ta arvamuse, et kõik kuriteod sisaldavad vaenu või viha elementi. Autori hinnangul on kuritegudel palju motiive, millest kõige sagedasemad on majanduslikud eesmärgid. Teiseks lükkab ta ümber seisukohta, et kuriteod on niigi karistatavad. Autor täiendab, et vaenumotiiv on teatud juhtudel vajalik raskendav asjaolu. Kolmandaks vaidleb ta levinud seisukohaga, et

vaenukuritegude menetlemine tähendab mõttekuritegevusega tegelemist, mille käigus karistatakse poliitilise pealiiniga vastuollu minevaid ideid. Autor leiab, et tahtlust ja motiive tuleb siiski hinnata ning vaenukuriteod ei ole pelgalt mõttekuriteod. Neljandaks lükkab ta ümber seisukoha, et vaenukuritegude lahendamine on praktikas äärmiselt keeruline, kuna menetlejad ei suuda mõtteid lugeda ning kõrvalmotiive leida. Näiteks rööv, mille ohver oli juhtumisi homoseksuaal, ei pruugi tingimata olla otseselt seotud vaenuelemendiga. Autor möönab, et tegu on keeruka küsimusega, mis vajab menetlejalt spetsiifilisi teadmisi ja oskusi, ent mis ei tähenda teatud juhtudel vaenukuritegude eraldi menetlemise vajalikkust. (Blazak, 2011, pp. 251–253)

Lisaks toob Blazak välja kolm põhjust, miks on **vaenukuritegude seadused** olemas. Esimene põhjus on heidutus, mille käigus peaks isik suutma oma käitumist piisavalt kontrollida, et jätta täide viimata raskendava asjaoluga vaenukuriteoks kvalifitseeruvat tegu. Teiseks, kui isik on juba teo sooritanud, siis hoiavad raskendavad asjaolud teda kauem ühiskonnast isoleerituna ning tänu sellele on ta vähem ühiskonnaohtlik. Kolmas põhjus on **sümboolsus**, mis hõlmab endas igasuguse ajaloolise ebaõigluse heastamist ning ühtlasi märki, et ajad on muutunud ning teatud seisukohad ning tegevused pole enam aktsepteeritavad. (Blazak, 2011, pp. 253–254)

Blazaki nimetatud sümboolsuse argumendi suhtes on aga kriitiline Oxfordi ülikooli poliitfilosoof Maxime Lepoutre, kelle hinnangul ei pruugi vaenukõne keelamise sümboolne tähendus olla tingimata ebavajalik, ent sellest olulisem on, et vaenavate kõneaktide keelamine annaks ka tegelikke tulemusi. Sellele pole tema hinnangul siiani piisavalt tõendusmaterjali. (Lepoutre, 2020, p. 25) Eelnevale lisaks on vaenukõnet karmilt karistavad Euroopa riigid olnud Heinze hinnangul hädas pidevalt suureneva vaenukõnejuhtumite arvuga (Heinze, 2013, p. 609). See viitab komplekssele sotsiaalõiguslikule probleemile, mis vajab süsteemset uurimist.

Eestis pole vaenu õhutamise temaatikat teaduslikust vaatenurgast seni põhjalikult käsitletud, mistõttu napib siseriiklikke aspekte mõtestavat teooriat, ent olemasolevad käsitlused on siinse magistritöö autori hinnangul kõrge kvaliteediga. Jurist Erkki

Hirsnik toob välja, et problemaatiline oli nii praegusest seisust tunduvalt vähem piirav ning teoreetiliselt laiema rakendusulatusena teodelikt, mis kehtis enne praegust KarS § 151 redaktsiooni, kui ka alates 2006. aastast kehtima hakanud praegune tagajärjedelikti sõnastus. Mõlema sõnastuse puhul on kohtusse jõudnud juhtumeid vähem, kui on seda tüüpi koosseisu puhul tõenäoline. (Hirsnik, 2009, lk 56)

Teise olulise aspektina on õigusteadlased Laura Aiaots ja Anneli Soo on välja toonud, et kuna empiirilisi uuringuid pole Eestis KarS § 151 kohta tehtud, on raske öelda, miks on vaenu õhutamist seni sedavõrd vähe menetletud. Autorid toovad võimalike põhjustena välja mitmeid teoreetilisi võimalusi: kas vaenu õhutamine pole näiteks tegelik ühiskondlik probleem või on kõnealune säte liiga kitsalt tõlgendatav, mis toob kaasa menetluse alustamisest keeldumise. Lisaks pole autorite hinnangul teada, kui palju loobutakse kõnealuses küsimuses õiguskaitseasutuste poole pöördumast. (Aiaots & Soo, 2022, lk 25) Aiaotsa ja Soo hinnangul võiks vaenu õhutamise tagajärjel tekkinud olulise ohu puhul olla karistusõiguslik sekkumine teoreetiliselt põhjendatud. Muude väiksema tagajärjega tegude puhul tuleks aga küsida, kas probleemi saaks lahendada teiste sotsiaalse kontrolli meetoditega, nagu tsiviilõiguslikud nõuded või tugevam modereerimine sotsiaalmeedias. (Aiaots & Soo, 2022, lk 27)

Niisiis võib väita, et arutelud vaenu õhutamise fenomeni ning selle taustafaktorite üle on teadusringkondades võrdlemisi pingelised. Eelnevaga on seotud tõsiasi, et mitte kõik autorid ei näe vaenu õhutamist ega vaenukuritegusid ühtmoodi. On vältimatu, et selleteemalistes seisukohavõttudes tuleb arvestada piirkondlikke tavasid, tõekspidamisi ning ühiskondlikke hoiakuid. Samal ajal ei saa alahinnata vaenu õhutamise kaasnevat võimalikke ühiskondlikke ohtusid. Kuigi suuremaid vägivallaakte ja muid inimsusevastaseid kuritegusid juhtub ülemaailmselt harva, on vaenu õhutamisel nende toimumises oluline roll. Vaenukuritegude probleemi edukaks lahendamiseks on lisaks selliste kuritegude olemuse määratlemisele tarvis mõista nii kurjategija motiive kui ka kannatanu läbielamisi. Lisaks sellele väärib tähelepanu vaenuõhutamise ja vaenukuritegudes suhtumise ja nende karistatavuse problemaatika eri ühiskondades. Ühiskonnas tavaks saanud suhtumiste ja käitumismustrite muutmine

on sageli keeruline, mistõttu on vaenu õhutamise eest karistamine mitmeti komplitseeritud. Ühest küljest on ühiskonnas oluline inimeste eelarvamuste ümberlükkamine ja eri gruppide lõimimine, teisest küljest on erinevate teoreetiliste mudelite rakendamine ühiskonnaelu reguleerimisel sageli keeruline. Alljärgnevalt on tabelis 1 esitatud teooriaosa kokkuvõttena loodud kategooriad ja sisukoodid, mille kaudu on teooriat mõtestatud.

Tabel 1. Vaenukuritegude karistamise probleemid ja lahendused (autori koostatud)

Kategooriad	Definitsioonid
Vaenukuritegude sõnastamise probleemid õigusaktides	Ebaselgus, kooskõla rahvusvaheliste normidega, kooskõla karistusõiguslike printsiipide ja õigusloome heade tavadega
Vaenukuritegude karistamise probleemid ühiskonnas	Ühiskondlik ebavõrdsus, karistuste vähene efektiivsus, kultuurilised erimeelsused, vähene teadlikkus vaenukuritegude registreerimisel, juurdunud ühiskondlikud seisukohad
Vaenukuritegudega kaasnevate probleemide lahendused	Ennetustegevus, hariduse andmine, positiivsed eeskujud, arusaadavad ja õiglased karistused, eelarvamuste ümberlükkamine, ühiskonnagruppide lõimimine

Teooriapeatükis käsitletut kokku võttes selgub, et vaenu õhutamine on interdistsiplinaarset lähenemist vajav teema. Vaenukõne ja vaenukuritegude juriidilise spetsiifika määratlemiseks on siinse magistritöö uurimisküsimuste lahendamiseks oluline mõista fenomeni laiemat sotsiaalajaloolist ja -psühholoogilist tausta. Vaenu õhutamise nähtus on üldisesse teadusdiskursusesse lisandunud alles 20. sajandil, olles ühelt poolt globaalne, teiselt poolt tugevate piirkondlike eripäradega fenomen, mis avaldub alati konkreetsetes ühiskonnas ja peab saama seal ka õiguslikult reguleeritud. Laiemalt seostub küsimus isikuvabadustega ja riigiõiguslike aluspõhimõtetega, mille

ulatus ning mõju on riigiti erinev. Ühtlasi on vaenu õhutamise mõistmisel oluline välja selgitada riigi spetsiifilised sotsiaal-õiguslikud olud. Lahendused, mis võivad sobida ühes riigis, ei pruugi sobida teistes. Eesti jaoks sobivate lahenduste kaalumise tegeleb siinse töö 2. peatükk, mis toetub õigusala ja sisejulgeoleku asjatundjate ekspertarvamustele. Siiski ei ole kahtlust, et vaenu õhutamine on nii õiguslikult, sotsioloogiliselt kui ka psühholoogiliselt oluline uurimisobjekt, mille teaduslik käsitlemine peaks andma panuse õiglasema ühiskonnakorralduse kujunemisse Eestis.

2. VAENU ÕHUTAMISE FENOMENI ANALÜÜS EESTI NÄITEL

2.1 Vaenu õhutamise temaatika empiirilise analüüsi meetodika

Magistritöös on kasutatud fenomenograafilist uurimisstrateegiat. Põhiliseks uurimisinstrumentiks on poolstruktureeritud ekspertintervjuu, sest selles uurimisvaldkonnas järelduste tegemiseks on oluline analüüsida oma ala asjatundjate töökogemuse põhjal välja kujunenud arvamusi, seisukohti ning tõekspidamisi seoses vaenu õhutamise teemaga. Siinse magistritöö autor on lähtunud rootsi teadlaste Jan Larssoni ja Inger Holmströmi hinnangust, mille alusel võimaldab fenomenograafiline strateegia vaenu õhutamise fenomeni hästi kontseptualiseerida tänu sellele, et annab ekspertidele intervjuude käigus võimaluse intervjuueerija küsimustele vabas vormis vastata (Larsson & Holmström, 2007, p. 56). Ference Martonist lähtudes on fenomenograafias oluline inimeste kogemus ja tõlgendus mingist fenomenist, mitte niivõrd fenomen ise. (Marton, 1981, p. 180) Fenomenograafiline uuring võimaldab seega avada nähtuste tajumise, kontseptualiseerimise ja mõistmise erinevaid viise ning leida ühisosa ja lahknevusi ühe nähtuse kogemisel fenomeni ja kogeja seost arvestades (Yates *et al.*, 2012; Åkerlind, 2018). Sellisel viisil ei ole vastused küll üldistatavad kogu populatsioonile, ent uuritute tajuvälja on kirjelduste abil siiski võimalik piisaval määral avada ja mõtestada (Thorne *et al.*, 2009, p. 1385). Kuna käesolevas töös on keskne küsimus õigusakti seosest seda rakendavate asjatundjate tõlgenduste ning arusaamadega, on siinse magistritöö autori hinnangul tegu sobiliku ja põhjendatud kvalitatiivse empiirilise analüüsi instrumendiga.

Uwe Flicki sõnul on võimalik kasutada ekspertintervjuusid nii eraldi uurimisinstrumentina kui ka koostoimes teiste instrumentidega. (Flick, 2009, p. 168)

See tõdemus muutub oluliseks edaspidises ülevaates, kus on käsitletud ka muid vaenu õhutamisega seotud teoreetilisi aspekte.

Intervjuuküsimused lähtuvad siinse töö uurimisprobleemist, uurimiseesmärgist ja uurimisküsimustest. Töös on kasutatud meetodina poolstruktureeritud intervjuud, mis toimub küll varem planeeritud kava kohaselt, kuid intervjuu jooksul on selle formaadi järgi siiski võimalus küsimusi täpsustada või lisada. (Õunapuu, 2014, lk 171–172) Täpsemalt on tegu ekspertintervjuudega, kuhu on kaasatud Eestis vaenu õhutamise teemaga kokku puutunud õigusala asjatundjaid. Nende hulgas on nii akadeemilises valdkonnas tegutsevaid teadlasi kui ka praktikuid, kel on olnud laialdasi kokkupuuteid vaenu õhutamise fenomeni mõtestamisega. Eesmärgiks on saada vaenu õhutamise teema kohta võimalikult mitmekülgne pilt ja avar mõtestusväli.

Tulenevalt töö kirjutamise ajal kehtinud ülemaailmsest pandeemiaolukorrast on kõik intervjuud läbi viidud Interneti vahendusel. Valdavalt on kohtumisteks kasutatud programmi Zoom. Ühel korral on intervjuueeritava soovil kasutatud ka Facebooki keskkonna videokõne formaati. Siinse magistritöö autor on seisukohal, et kahe erineva programmi kasutamine ei mõjutanud intervjuude läbiviimise protsessi ega tulemusi, kuna intervjuu olemus ega antud vastused kasutatud programmist ei sõltunud.

Kolm eksperti-vastajat soovisid jääda anonüümseks. Nende puhul on rakendatud meetmeid, tagamaks isiku tuvastamatus. Üks vastaja eelistas esitada oma vastused kirjalikult e-posti teel. Kuigi siinse töö autor on teadlik, et kirjalikult esitatud vastused on suulistest metodoloogiliselt mõnevõrra erinevad, pidas siinkirjutaja siiski vajalikuks neid kasutada. See otsus lähtus tõsiasjast, et vastaja on Eesti karistusõiguse tippasjatundja ning e-kirju vahetades oli võimalik vastuseid täiendavalt täpsustada sarnaselt suulise intervjuu olukorraga.

Salvestatud tekstide transkribeerimiseks on töö autor kasutanud Eestis välja töötatud veebipõhist eestikeelset automaattranskribeerimistarkvara. Süvitsi iseloomustab

kõnealust programmi Tanel Alumäe, Ottokar Tilga ja Asadullah' artikkel "Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech" (Alumäe, *et al.*, 2018). Kuna automaatne transkribeerimine pole soorituse täpsuselt siiski täielikult usaldusväärne, on magistritöö autor automaatselt transkribeeritud intervjuud käsitsi üle toimetanud. Automaatse transkribeerimise meetodi põhiliseks puuduseks oli asjaolu, et sarnaselt kõlavad sõnad kippusid saama valet kirja pilti ja spetsiifilised erialaterminid olid programmile tundmatud. Siiski oli selline meetod täielikult käsitsi transkribeerimisest mugavam ja efektiivsem.

Transkriptsioonid on kodeeritud ning märgendatud vabavaralise ja avatud lähtekoodi kasutava programmiga Taguette. Kuigi magistritöö autor on teadlik, et alternatiivsed tarkvaralahendused, nagu NVivo, on võimekamad ning laiemalt kasutusel, on Taguette'i lihtsus ja kasutajasõbralikkus selle positiivne omadus samaliigilist tekstiandmestikku töödeldes. Eelmainitud tarkvara kasutamist toetas ka Ameerika raamatukoguassotsiatsiooni artikkel, milles Illinoisi ülikooli teadlane Jess Hagman on uurinud vabavaralisi kvalitatiivseks andmeanalüüsiks kasutatavaid programme ja andnud Taguette'ile positiivse hinnangu, tuues esile selle lihtsuse ja hinnates seda kui tõhusat tööriista tekstipõhise andmestiku töötlemiseks. (Hagman, 2021, p. 21)

2.2 Intervjuuanalüüs

2.2.1 Intervjuu meetod, protsess ja valim

Töös on meetodina kasutatud poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuuküsimuste koostamisel on arvestatud uurimisprobleemi, uurimiseesmärki ning kolme uurimisküsimust. Lembit Õunapuu järgi toimub poolstruktureeritud intervjuu esialgu eelnevalt planeeritud kava alusel, ent intervjuu käigus võimaldab see formaat teatavat paindlikkust ning võimalust muu hulgas küsimusi täpsustada või lisada. (Õunapuu, 2014, lk 171–172) Ekspertintervjuu kohta on Uwe Flick märkinud, et olulisem on intervjuueeritavate kuuluvus mingite oskuste ja teadmistega gruppi kui nende

individuaalsed omadused, nagu sugu ja vanus. (Flick, 2009, p. 165) Seeläbi esindavad intervjueeritavad eksperdid kindlat asjatundjate gruppi, keda seob ametialane pädevus vaenu õhutamise fenomeni mõtestamisel. Siinses töös on järelduste tegemiseks oluline analüüsida oma ala asjatundjate töökogemuste kaudu välja kujunenud arvamusi, seisukohti ning tõekspidamisi seoses vaenu õhutamise teemaga.

Kümnest intervjueeritavast koosnev valim on eesmärgipärane, võttes aluseks intervjueeritavate erialase pädevuse vaenu õhutamise teemal ning sidudes selle pädevuse siinse töö uurimiseesmärkide saavutamiseks (Teddlie & Yu, 2007, p. 77). Töös on kasutatud ka lumepallivalimit, kuna selgus, et valdkonna ekspertidel on oma kolleegide teadmistest ja tegevussuundadest parem ülevaade kui siinse magistr töö autoril. Sellest tulenevalt olid intervjueeritavate endi soovitatud eksperdid töö seisukohast väga suure väärtusega. Kõik valimisse kaasatud isikud on olnud oma erialases töös seotud vaenu õhutamise temaatikaga. Eesmärgiks oli koondada siinsesse uurimusse ekspertide võimalikult lai kogemusbaas ning seetõttu on intervjueeritud võimalikult laia tegevusampluaaga eksperte nii praktilisest kui ka akadeemilisest valdkonnast. Osa eksperte on samal ajal nii teoreetikud kui ka praktikud. Tabelis 2 on välja toodud intervjuudes osalenud ekspertide nimed, töökohad, toimunud intervjuude kuupäevad ning kestused. Anonüümseks jääda soovinud ekspertide puhul on nimed ja töökohad tabelist välja jäetud.

Tabel 2. Intervjueeritavad ning intervjuude toimumise aeg ja kestus (autori koostatud)

Eksperdi kood	Nimi	Asutus/töökoht	Kuupäev	Intervjuu kestus
E1	Andero Sepp	Politsei- ja Piirivalveamet	06.10.2021	37:36
E2	Tanel Kalmet	Tallinna ülikool	14.10.2021	01:16:01
E3	Anonüümne	Kriminaalpoliitika ekspert	15.10.2021	53:04
E4	Anonüümne	Karistusõiguse ekspert	27.10.2021	01:09:19
E5	Riina Kroonberg	Sisekaitseakadeemia	09.11.2021	01:07:32
E6	Paloma Krõõt Tupay	Tartu ülikool	26.11.2021	01:12:32
E7	Anneli Soo	Tartu ülikool	20.12.2021	01:08:32
E8	Andres Parmas	Riigiprokuratuur	04.01.2022	48:00
E9	Jaan Sootak	Tartu ülikool	12.03.2022	kirjalik
E10	Anonüümne	Karistusõiguse ekspert	08.04.2022	52:17

Alljärgnevalt on magistritöö autor koostanud tabeli 3, mis võtab kokku intervjuus esitatud küsimused ning neile vastavad kategooriad ja sisukoodid. Intervjuuküsimused põhinevad uurimisküsimustel ning töö teooriasast tulenevatel põhimõtetel ja seisukohtadel. Järgnevate küsimuste kaudu on siinses magistritöös avatud ja mõtestatud kogu empiirilise analüüsi osa.

Tabel 3. Intervjuuküsimused ning nende põhjal loodud kategooriad ja koodid (autori koostatud)

Küsimused	Kategooriad ja koodid
Kuidas tajute vaenu õhutamise temaatikat praeguses Eesti ühiskonnas?	Fenomeni isiklik tajumine – ulatus, selgus, menetluste hulk, leviala
Milliseks hindate KarS § 151 sätte praegust õiguslikku seisu?	Sätte hetkeseis – üldpõhimõtted, rakendatavus, rikkumismenetlus
Kas Teie arvates tuleks hetkel kehtivat KarS § 151 sätet muuta?	Vajadus sätte muutmiseks – pooltargumendid, Euroopa Liidu nõuded
Milline peaks olema KarS § 151 säte tulevikus?	Sätte tulevik – sõnastus, muud põhimõtted

Järgnevalt on magistritöö autor koostanud ülevaatliku koondtabeli (tabel 4), mis võtab kokku uurimisküsimused ja nende lahendamiseks intervjuu käigus ekspertidele esitatud küsimused.

Tabel 4. Uurimisküsimuste, andmekogumismeetodi ning intervjuuküsimuste ülevaade (autori koostatud)

Uurimisküsimus	Andmekogumismeetod	Intervjuuküsimus
Uurimisküsimus 1: Millisena tajutakse vaenu õhutamise seadusandlikku aspekti praeguses Eesti ühiskonnas?	<ul style="list-style-type: none"> • Teoreetiliste allikate analüüs • Intervjuu 	<p>Kuidas tajute vaenu õhutamise temaatikat praeguses Eesti ühiskonnas?</p> <p>Milliseks hindate KarS § 151 sätte praegust õiguslikku seisu?</p>

<p>Uurimisküsimus 2: Missugused on KarS § 151 praegu kehtiva redaktsiooni rakendamise põhilised probleemid?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Teoreetiliste allikate analüüs • Intervjuu 	<p>Kas Teie arvates tuleks hetkel kehtivat KarS § 151 sätet muuta?</p>
<p>Uurimisküsimus 3: Kuidas täpsustada KarS § 151 sätte sõnastust, et see oleks ajakohane ja õiguspraktikas paremini rakendatav?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Teoreetiliste allikate analüüs • Intervjuu 	<p>Milline peaks olema KarS § 151 sätte sõnastus tulevikus?</p>

Nagu tabelist 4 nähtub, on kolmele uurimisküsimusele vastamise tarbeks kasutatud nii teoreetilist kui empiirilist lähenemist, mõtestades eelmainitud uurimisküsimusi läbi nelja intervjuuküsimuse.

2.2.2 Intervjuude tulemused

2.2.2.1 Vaenu õhutamise fenomeni isiklik tajumine

Siinse magistr töö autori hinnangul on oluline alustuseks välja tuua erinevate vastajate hinnangud vaenu õhutamise olemusele ja levikule Eesti ühiskonnas. Vaenu õhutamise fenomeni isiklikku tajumist puudutavate küsimustega suunati intervjuueeritavate mõtted siinse töö teemaatikale ning küsimuste vastuseid analüüsiti **kategooria “fenomeni isiklik tajumine”** kaudu. Kogu intervjuus lähtuti printsiibist liikuda vestluse käigus laiemalt teemalt kitsamale. Alljärgnevalt esitatud vastuste fenomenograafiline analüüs iseloomustab autori hinnangul intervjuueeritud asjatundjate isiklikku suhtumist sellesse teemavaldkonda ja väärib seega magistr töö kontekstis eraldi väljatoomist. Ekspertide

vastustest tulenes mitmeid põhimõttelisi seisukohti, mis on olulised nii siinse töö seisukohalt kui ka vaenu õhutamise teema laiemal ühiskondlikul mõtestamisel.

Koodi „ulatus“ all andsid intervjueeritavad mõnevõrra erinevaid vastuseid, ent nõustusid sellega, et vaenu ühiskondlik õhutamine on Eestis vähemalt mõnetine probleem ning ükski intervjueeritustest ei öelnud otseselt, et vaenu õhutamine pole Eesti ühiskonnas probleem.

Siiski ilmnis ekspertide arvamustes erinevusi selles osas, kui tõsiseks peetakse hetkel Eestis vaenu õhutamise ühiskondlikku levikut. Näiteks ei pidanud E9 vaenu õhutamist praegu Eesti ühiskonnas kuigi aktuaalseks ega ohtlikuks nähtuseks, samal ajal kui E8 pidas seda aktuaalseks ja oluliseks probleemiks. Uurimisküsimuse püstitus kaardistab ühtlasi ühiskondlikku suhtumist vaenu õhutamisse, mida käsitleb siinse töö teooriaosa (lk 22–23). Leiti, et vaenu õhutamise põhiliseks levikukeskkonnaks on internet ja sotsiaalmeedia, mida tuleks seetõttu paremini hallata.

Lisaks all toodi välja nii ühiskondlikke aspekte, mille hulgas oli järeldus, et vaenu õhutamine on viimasel ajal laienenud ning selleteemaline ühiskondlik diskussioon on muutunud vihasemaks ja ükskõiksemaks, mis võib ühtlasi viidata ühiskondliku moraali langusele. Seda ühiskondlikku aspekti on käsitletud ka käesoleva magistritöö teooriaosas leheküljel 8.

Valdavalt ei pidanud vastajad vaenu õhutamise levikut Eestis laialdaseks, kuigi ei vaidlustanud seda, et nähtus on teataval määral levinud. Vaenu õhutamise ühiskondliku leviku isikliku tajumise määr oli vastajati erinev. Siin esitatud vastusenäidetest nähtub ekspertide erinevaid suhtumisi fenomeni levikusse ja ühiskondlikku olulisusesse.

Probleem iseenesest on muidugi olemas, sest vaenu õhutamist tuleb tõrjuda. Iseasi, kas see on Eestis aktuaalne, pigem mitte eriti. (E9, 2022)

Probleem ta kindlasti on teatud, aga ta ei ole selline meil massiivne massiline probleem. (E5, 2021)

Eeltoodule vastuväiteks oli E8 seisukohal, et probleem on olemas ning süveneb aja jooksul.

Et kas meil on vaenu õhutamist? On ikka. Diskussioon ühiskonnas on läinud väga tingedaks ja kurjaks. (E8, 2022)

Toodi välja (E7) ka seda, et kuna empiirilisi uuringuid vaenu õhutamise kohta Eestis tehtud ei ole, on keeruline vaenu õhutamise ühiskondlikku levikut ning ulatust objektiivselt hinnata. See seondub ka käesoleva magistr töö teooriaosas leheküljel 28 toodud käsitlusega sellest, mille kohaselt puudub hetkel täpne teaduslikkusel ning empiirilisel analüüsil põhinev arusaam sätte hetkeseisust.

Esimene asi on see, et empiirilisi uuringuid selles valdkonnas ei ole, mis tähendab seda, et ega me tegelikult ei tea, kuidas selle vaenu õhutamise on. (E7, 2021)

Põhiline keerukus küsimusele vastamisel taanduski laiemas, filosoofilises plaanis kogu siinse magistr töö keskele probleemile – kuhu tõmmata piir vaenu õhutamise (KarS § 151 mõistes) ning selleks mitte kvalifitseeruva muu ebamääraselt solvava sõnakasutuse või sõnumiedastuse vahel ning missuguste terminitega selliseid nähtusi nimetada, mistõttu on ulatuse täpne määramine komplitseeritud. Ühtlasi seondub see temaatika teooriaosas leheküljel 16 toodud õiguse tõlgendamise küsimustega ning sellega, kuidas abstraktseid ning erineva isikliku tajumise määraga teemasid mõtestada selliselt, et need oleksid laiemalt rakendatavad. Seetõttu on alljärgnevalt toodud **koodi “selgus”** all välja mõningad ekspertide mõtted vaenu õhutamise sätte selguse ja arusaadavuse kohta. Eelmainitud koodi all sõltusid vastuste teatav varieeruvus ning hinnangute iseloom ennekõike vastajast ning tema individuaalsest tunnetusest. Subjektiivsete kogemuste ja hinnangute olulisusel on peatunud ka teooriaosas

leheküljel 19. Samas kinnitavad ekspertide vastustes ilmnunud arvamuste lahknevused selle teema uurimise põhjendatust ning näitavad, et vaenu õhutamist puudutavad küsimused on praegu Eesti ühiskonnas ja õigusruumis lõpuni lahendamata. Arvamuste lahknevused viitavad ka sellele, et kuigi suures plaanis on vastajate kogemused sarnased, on siiski märgata individuaalseid erinevusi. Seetõttu tuleb vaenu õhutamise kui ühiskondlikult tundliku teema puhul arvesse võtta ka seda, et iga ühiskonnaliikme isiklik tajus on mõneti erinev ning seetõttu on muudatuste läbiviimise eeldusena oluline leida isikute seisukohtades võimalikult suur ühisosa.

Milles veel võiks olla probleem, on selles, et me räägime siin vihakõnest, mille mõiste on inimestele arusaamatu. Siin on tegelikult erinevaid momente, mida keegi ei ole lahti rääkinud, et kui vaadata näiteks riike, kus on rohkem praktikat, siis selle abil minu arvates annab mõista, mida tegelikult on soovitud sellega reguleerida. (E6, 2021)

Paljud ajavad segamini vihakuriteo, vägivallakuriteo ja vaenu õhutamise. Need on kõik kolm ise asja. (E5, 2021)

Lisaks tõi E5 välja õiguse tõlkimise problemaatika, mis suurendab ohtu sätete ja nende taustal olevate mõistete ebatäpse tõlgenduse tekkimiseks.

Mõiste vihakõne noh, meil on ka siin see probleem, et meil kohati võetakse mujalt maailmast neid õigusnorme üle ja tõlgitakse, siis tekivad ka mõisteliselt segadused, mis on viha, mis on vaen. (E5, 2021)

Ekspertid nentisid, et tõenäoliselt on vaenu õhutamise levik Eesti ühiskonnas tunduvalt laiem, kui seni menetletud juhtumite põhjal võiks arvata. Ühtlasi leiti, et arvatavasti on vaenu õhutamise võimalikud ohvrid pöördunud abi saamiseks ka mujale kui Politsei- ja Piirivalveameti poole, või pole nad üldse abi otsinud. See võib mõjutada menetletud juhtumite statistikat.

Eestlased üldse annavad vähem teada, võrreldes Euroopa riikide ja Euroopa keskmisega. (E3, 2021)

Aga ilmselt nende hulgast, kes iseenda kohta on vastanud, et nad on mingit liiki vaenusüüteo ohvriks langenud, et vabalt võib olla, et nad on ka pöördunud abi saamiseks või teatanud ja infot andnud just nii-öelda huvikaitse organisatsioonidele. (E3, 2021)

Olulise probleemina nimetati ka senise õiguspraktika vähesust, mis põhjustab õiguslikku ebaselgust. **Koodi „menetluste hulk“** all toodi välja probleem, mida iseloomustab tõsiasi, et kohtumenetlusi on selles vallas olnud vähe. Riigikohtus on arutelu all olnud vaid üks juhtum, mis pärineb eelneva redaktsiooni ajast, mistõttu puudub selles vallas ka sisuline kõrgetasemeline praktika. Ekspertid tõid välja, et ka väärtetohtumite hulk on väike ning kriminaalasju on algatatud vaid üksikuid. Kuna varasemaid empiirilisi uuringuid pole vaenu õhutamise temaatika kohta tehtud, on keeruline objektiivselt põhjendada, miks kõnealust sätet kuigivõrd ei rakendata. Seega on õiguspraktika olnud vaenu õhutamise sätte juures võrdlemisi puudulik ning seetõttu on seni puudunud head võimalused sätet selle kasutamise kaudu tõlgendada. See seondub ka käesoleva magistritöö teooriaosas leheküljel 27 välja toodud käsitlusega selle kohta, et vaenu õhutamise seonduvaid lahendeid on olnud vähem kui võiks oodata.

Selles on raske saavutada õigusselgust ja meil puudub täielikult igasugune kohtupraktika tegelikult, üks kohtuotsus, millest on küll abi, aga ega üks kohtuotsus ei ole määrav. Et ma arvan just sellest ebamäärasusest siin on tekkinud palju probleeme. (E6, 2021)

Seda sada viiskümmend ühte ei ole isegi mitte kuriteostatistikas. (E5, 2021)

(KarS § 151) kuritegusid sisuliselt ju ei ole, aga me siis vaatame neid vaenukuritegusid, mis võivad olla mõne muu kuriteoliigi alla kuuluvad ja vaenu õhutamist ei loeta vaenukuritegude hulka. (E3, 2021)

Koodi “leviala” järgi on ekspertide vastused esitatud sellest lähtudes, missuguse meediumi vahendusel on vastajate hinnangul vaenu õhutamine Eestis kõige rohkem levinud. Eelmainitust tulenevalt tõid eksperdid võrdlemisi üksmeelselt välja tõsiasja, et vaenu õhutamise levik on suurim sotsiaalmeedias ja internetis ning sellega võivad kokku puutuda kõik, kes internetti kasutavad. Sellega seoses võib samas näha ka teatavaid positiivseid aspekte, kuna sotsiaalmeedias on võimalik ühiskondlikke protsesse hinnata ning nendele aegsasti reageerida.

Intervjueeritavad rõhutasid vaenu õhutamise levikut nii virtuaalmaailmas, internetis ja sotsiaalmeedias rohkem kui igapäevaelu füüsilises keskkonnas. Selle tõenduseks on järgmised tsitaadid:

Mida rohkem on inimesi sotsiaalmeedias, mida rohkem meil on ühiskonda polariseerivaid teemasid, seda rohkem näeme me ka seda, et sotsiaalmeedias oma viha ja pettumust välja elatakse. (E1, 2021)

Aga ametnikuna paratamatult, kuna me sotsiaalmeedias toimetame, siis me näeme seda igal sammul. (E1, 2021)

Enamus meie sellistest põrkuvatest momentidest, kus tekib sõnavabadus versus teised õigused, enamasti need on seotud tegevusega sotsiaalmeedias, internetis. (E6, 2021)

Ka E5 leidis, et veebis toimuv on ületanud ühiskonna võimekuse sealset tegevust hallata. Sellist seisukohta toetab töö teooriaosas leheküljel 19 toodud tõdemus selle kohta, kui oluline on ühiskondlikke ohutendentse varakult märgata ning nendele õigel ajal reageerida.

Meil on see veebimaailm nii laiaks läinud, mis on muidugi kohati hea, kohati väga ohtlik, mis seal toimub, vot seda maailma võiks natukene kuidagi seadustada. (E5, 2021)

Vaenu õhutamise fenomeni isikliku tajumisega seoses toodi välja erinevaid seisukohti. See näitab, et teema ei ole ühiskonnas lõpuni lahendatud ning arvamuste ja hoiakute uurimisega tuleb jätkata. Nähtuse levikut seostati ennekõike virtuaalmaailmaga. Ekspertide vastustest võib üldiselt järeldada, et vaenu õhutamise temaatika väärrib uurimist ning intervjueeritavad tajusid KarS § 151 sättes puudusi. Üldistused vastuste sisu põhjal on toodud siinse magistritöö peatükis 2.3.

2.2.2.2 KarS § 151 sätte hetkeseis ja probleemid

Sätte õiguslikku hetkeseisu ja sellega seotud probleeme avati töös **kategooria “sätte hetkeseis”** abil. Selle kaudu otsiti vastust 2. uurimisküsimusele „Missugused on KarS § 151 praegu kehtiva redaktsiooni rakendamise põhilised probleemid. Nimetatud kategooria all leidsid intervjueeritud eksperdid kolme suuremasse gruppi kuuluvaid vajakajäämisi.

Enamik vastajaid leidis, et KarS § 151 säte on oma praegusel kujul problemaatiline. Ekspertidid tõid puudustena välja mitmeid aspekte, nendest mõned on teoreetilisemad ja põhimõttelisemad, teised praktilisemad.

Suuremaks põhimõtteliseks puuduseks peeti küsimust sätte reguleerimisala kohta laiemalt. **Koodi “üldpõhimõtted”** all tõi nt E6 välja, et praegu pole üldisemalt arusaadav, mida tahetakse sättega reguleerida ning mis on sätte laiem sisu. Sellega seati sätte olemus praegusel kujul kahtluse alla.

Nii et meil ei ole tegelikult selge, mida ta peaks reguleerima, mis on regulatsiooni sisu.
(E6, 2021)

Põhiliseks probleemiks sätte praeguse seisu rakendamisel on seadusest tulenev nõue tagajärje kohta, mille puhul on põhjustatud reaalne oht isiku tervisele või varale, mis kas ei saabu või mille tõendamine on keeruline või võimatu.

Koodi „rakendatavus“ all leiti, et sätte praegune sõnastus on oma tähenduselt ebaselge ega ole täpselt mõistetav, mida on sellega soovitud reguleerida ja kuidas seda tehakse. See seostub teooriaosas (lk 16–17) välja toodud seisukohtadega õiguse tõlgendamisest ning sellest, kuidas teatava moraalse sisuga küsimusi on ühiskonnas keeruline õiguslikult defineerida ja rakendada. Eksperdid leidsid, et õigusnormide rakendamiseks on vaja kõigepealt teada, milleks normi vajatakse ning millist probleemi sellega lahendatakse. Praegu ei ole see vaenu õhutamise puhul ekspertide arvates üheselt mõistetav.

E1 on võtnud olukorra lühidalt kokku, väites, et kuna praegu on sätte rakendamiseks vajalik reaalse ohu tekkimine, on sellise ohu realiseerumine üldiselt vähetõenäoline.

Aga noh, tegelikult sada viiskümmend üks ise eeldab seda, et seal tekkinud reaalne oht isiku siis kas elule, tervisele või varale. Reaalne oht on asi, mis enamasti ikkagi ei realiseeru. (E1, 2021)

E9 hinnang sätte rakendatavuse kohta on veel kriitilisem, tuues esile, et praegune tagajärje nõue peaaegu välistab koosseisu kohaldamise.

§ 151 ei ole hästi kohaldatav, sest oht elule, tervisele või varale ei ole koosseisuteo tüüpiline tagajärg ja praktiliselt välistab koosseisu kohaldamise. (E9, 2022)

Ka E2 nõustub, et tagajärje nõude tõttu ei ole § 151 koosseis praegu hästi kohaldatav, kuna tagajärje tõendamine võib olla saavutamatu.

Et praeguse talutavuse piir on tõstetud nagu väga kõrgele saavutamatusesse kõrgustesse; kõik, mis on ülejäänud, eks ole, on selle lati alt läbi. (E2, 2022)

Koodi „rikkumismenetlus“ all tõid eksperdid välja tõsiasja, et 2022. aasta esimesel poolel käib Eesti suhtes Euroopa Komisjoni algatatud rikkumismenetlus, mis käsitleb rassismi ning ksenofoobiavastase raamotsuse ebakohast ülevõtmist. Kuna rikkumismenetluse detailidega seonduv pole avalik teave ja protsess on praegu töös ning seetõttu pidevas muutumises, ei rääkinud eksperdid sellest põhjalikult ning seetõttu pole siinses magistritöös sellel pikemalt peatunud. Siiski rõhutati, et sätte võimalik muutmise on rikkumismenetluse tõttu aktuaalne ning arvesse tuleks seetõttu võtta ka Euroopa Nõukogu raamotsusest 2008/913/JSK tulenevaid tingimusi ja kooskõla muude Euroopa Liidu õigusaktidega.

Ta tõesti on see akuutsem probleem, et jah, et Euroopa Liit on alustanud rikkumismenetluse. (E4, 2021)

Vastajate välja toodud praeguse KarS § 151 puuduste pinnalt jõuab töö analüüs üldisemalt konkreetsemale teemalikale ja kategooriatele liikudes suhtumiseni kõnealuse seadussätte muutmise vajadusse.

2.2.2.3 KarS § 151 sätte muutmise vajadus

Ekspertide nimetatud sätte puudusi arvesse võttes tuletas käesoleva magistritöö autor **kategooria „vajadus sätte muutmiseks“**, ning esimeseks **koodiks** selle kategooria all **„pooltargumendid“**. Kui eelnevate kategooriate abil uuriti pigem vaenu õhutamise sotsioloogilist aspekti ning laiemat ühiskondlikku mõju, siis tulenevalt magistritöös

kasutusel olevast põhimõttest, mille järgi on autor liikunud ülevaadet andes laiematelt teemadelt kitsamate suunas, on edaspidises analüüsis keskendunud eelkõige sätte juriidilistele küsimustele.

Vastajad hindasid võrdlemisi üksmeelselt, et kõnealust sätet tuleks muuta. Esimeseks seda vajadust põhjendavaks teguriks on üldine õigusselgus, mille praegune hinnanguline vähesus muudab normi sisu ja mõtte ebaselgeks. Teiseks seda arvamust mõjutavaks teguriks on Eesti Vabariigi suhtes alustatud rikkumismenetlus, mis puudutab KarS § 151 sõnastust.

Põhiliseks õiguslikuks küsimuseks kujunes dilemma sellest, kas KarS § 151 tuleks kriminaliseerida, kuna hetkel on vaenu õhutamise sätte esimene lõige väärtegu. Ekspertidid olid siiski võrdlemisi ühel meelel, et mis tahes kriminaliseerimisele peab eelnema põhjalik ühiskondlik eeltöö. Sellest hoolimata leiti, et vaenu õhutamise kriminaliseerimine võib olla vältimatu, kuid kuna tegu on ühiskondlikult tundliku küsimusega, peaks sellele lähenema süstemaatiliselt ja kiirustamata.

Lisaks on E6 välja toonud nii siseriikliku kui ka rahvusvahelise õiguse vaatepunkti sätte muutmise vajaduse hindamisel:

Sellepärast ma ütlen, et ükskõik, mis poolelt me seda nüüd näeme, ma arvan, oleks ikkagi hea seda sõnastust täpsustada. (E6, 2021)

Üheks oluliseks punktiks on nending, et mis tahes vaenu õhutamist puudutavate õiguskorra muutuste puhul on vajalik ühiskondlik debatt. Ekspertidid on rõhutanud tugevalt seda, et vaenu õhutamise sätte juures on selle muutmisest tulenevate võimalike ühiskondlike probleemide vältimiseks vaja täiendavat arutelu ning uuringuid, et leida erinevaid osalisi võimalikult tugevalt ühendav ja rahuldav sõnastus. Arvestada tuleb ekspertide hinnangul ka Eesti ajaloolist ja ühiskondlikku konteksti. Seda silmas pidades tuleb ühiskonnas potentsiaalselt tundlikke muudatusi teha ettevaatlikult ja

kaalutletult, võttes arvesse nii Euroopa Liidu seisukohti kui ka Eesti siseriiklikke hinnanguid. Seda on mainitud ka siinse töö teooriaosa leheküljel 25, kus on juttu vajadusest hinnata vaenukuritegevust puudutava regulatsiooni puhul iga riigi spetsiifilist ajaloolist ja kultuurilist tausta. Lisaks tuleb kasuks ülevaate saamine muutmisele eelnevast ühiskondlikust debatist ning teavitustööst.

Kahjuks meil läheb lihtsalt see teema käest ära ja meil ei ole seda korralikku juriidilist debatti, mille alusel kindlasti annaks seda sätet täpsemaks muuta, mis võiks olla kõikide huvides (E6, 2021)

Intervjueeritavad tajusid ka ühiskondlikult teravaid probleeme sätte endaga ning rõhutasid ettevaatlikkust sätte mõtestamisel ja ühiskonnas debati algatamisel.

See on üks eripärane paragrahv, et kui ei ole loodud mingisugust suurt rasket tagajärge selle teoga, siis selle eest karistamine on tegelikult teatud ühiskondliku moraali hoidmine. See on selline hall ala, isegi mitte hall ala, see on selline ala, kuhu liikumisega peaks karistusõigus olema väga kokkuhoidlik ja ettevaatlik. (E8, 2022)

Sätte muutmisega seoses toodi välja ka Eesti ajaloolist konteksti ning vajadust tegeleda ajaloost tulenevate ühiskondlike arusaamade ja hirmudega. See on tihedalt seotud ka siinse magistr töö teooriaosa leheküljel 20 käsitletud seisukohaga, mis rõhutab vajadust arvestada vaenu õhutamise küsimustes kohalikke olusid ning kultuurilist ja ajaloolist konteksti.

Ma arvan, et seda siin Eestis kardetakse ka just ajaloolistel põhjustel. Et tõepoolest meil pikalt oli selline olukord, kus inimest ei karistatud sellepärast, et ta võib-olla tegi mingi teo, mis oli seadusega keelatud, vaid täiesti võis juhtuda, et sind karistati seetõttu, et sinu hoiakud ei vastanud näiteks sellele, mida riik sinu käest nõudis. (E6, 2021)

Me peame arvestama ka ajaloolist tausta ning seetõttu on sõnavabadus ühiskondlikult tundlikum küsimus. (E10, 2022)

Lisaks toodi sätte muutmise vajadus välja ka **koodi “Euroopa Liidu nõuded”** kaudu. Kuna nagu eelpool mainitud, on rikkumismenetlusega seonduv osaliselt mitteavalik ning seetõttu on Euroopa Liidu spetsiifika täpsustamine komplitseeritud. Seega tuleb saab nentida, et põhjus muutmiseks tuleb ka sealt, ent on lahtine, kuidas võtta arvesse eelmainitud spetsiifikat, et tagada kooskõla Euroopa Liidu normide ning siseriiklike vajadustega.

Muuta tuleks, juba rikkumismenetluse tõttu. See, kuidas muuta, on omaette küsimus. (E10, 2022)

Olles eelnevalt tuvastanud ekspertide võrdlemisi üksmeelse arvamuse, et sätte muutmine on vajalik, ning kirjeldanud empiiriliste andmete põhjal üldisemalt sätte muutmise probleeme, keskendutakse järgnevalt kategooriale sätte tuleviku ning võimalike muudetud sõnastusvariantide ja põhimõtete kohta, millest sätte formuleerimisel tuleks lähtuda.

2.2.2.4 KarS § 151 sätte tulevik

Sätte tulevikus võimalike sõnastusvariantide kohta tegi sinise magistr töö autor järeldusi **katteooria „sätte tulevik“** põhjal. Selle abil otsiti vastust 3. uurimisküsimusele „Kuidas täpsustada KarS § 151 sätte sõnastust, et see oleks ajakohane ja õiguspraktikas paremini rakendatav?“.

Sätte tuleviku suhtes olid vastajate arvamused mõnevõrra erinevad ning seetõttu olid ka ettepanekud sätte võimalikuks sõnastuseks eriilmelised.

Üheks võimalikuks lahenduseks oleks osa ekspertide arvates kaotada praegune nõue tagajärje kohta ning muuta KarS § 151 teodeliktiks. Siiski toodi probleemina välja, et selline otsus võib viia ühiskonnas tsensuurini (E1), mis ei ole demokraatlikule õigusriigile kohane. Teisest küljest ei pruugi demokraatlikule õigusriigile kohane olla ka osa ühiskonnagruppe ohustavate kõneaktide tolereerimine. **Koodi “sõnastus”** all toodi välja mitmeid arvamusi ja ettepanekuid selle kohta, mis suunas võiks säte tulevikus muutuda. **Esimese** olulise **küsimusena** kerkis koodi “sõnastus” all dilemma sellest, kas KarS § 151 säte peaks olema teodelikt või tagajärjedelikt, mis see on praegu. Ühest küljest leidsid eksperdid, et sätte teodeliktiks muutmine muudaks vaenu õhutamise ühiskonnas karistatavamaks, kuna puuduks vajadus tõendada tagajärje tekkimist. Teisalt tuleb vastajate hinnangul siiski tajuda ka ühiskondlikke tõekspidamisi ning hirne, mille alusel võib tuua vastuväite, et karistamine muutub ettearvamatumaks ning annab laiemad tõlgendamise võimalused. Sellest tuleneb teoreetiline võimalus, et inimesi võidakse hakata karistama pelgalt nende erineva meelsuse eest. Siiski rõhutasid eksperdid, nt E4, et sõnavabaduse põhimõte vaenu õhutamist kaitsta ei tohiks. See seostub töö teooriaosa lehekülgedel 8 ning 19–20 käsitletuga, kus on samuti välja toodud sõnavabaduse määra küsimus ning rõhutatud vajadust tunda ühiskonna kultuurilist ja ajaloolist konteksti, et lahendada vaenuga seonduvaid küsimusi ja tagada kvaliteetne õigusloome. Täielikku üksmeelt ekspertidel selles küsimuses ei olnud. Oli neid, kes toetasid kindlalt hetkel nõutava tagajärje kaotamist (E2).

Ja ma selles mõttes jagan Euroopa Komisjoni seisukohta, et noh, kindlasti see konkreetne tagajärg tuleks ära kaotada. (E2, 2021)

Leidus ka neid, kes olid tagajärje kaotamise suhtes skeptilised (E7). Osa eksperte (E1, E5) nentis, et tagajärje kaotamine oleks üks võimalus sätet ajakohastada, ent tuleks kaaluda ka sellise muutuse võimalikke negatiivseid aspekte, muu hulgas vastuväiteid sellele, et tegu võib põhjustada ühiskondlikult tundliku reaktsiooni. Sellisel juhul

tuleks kaaluda, kas muutusest saadav hüve kaalub üles ühiskondliku vastureaktsiooni tugevuse.

See on selle koosseisu viimane lause. See on klassikaline probleem, mis meil siamaani on olnud. Et saja viiekümne ühe koht seisundiga ja kui koma peale koma KUI. Kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale. Ja kui see ära võtta, siis oleks koosseisu küllalt. (E5, 2021)

Eeltooduga nõustusid ka E1 ja E10, kes nägid aga teoreetilist ohtu ning vastuväidet selles, et tagajärje kaotamise puhul võib sätte rakendusala muutuda liiga laiaks. See tähelepanek seondub ka käesoleva magistritöö teooriaosa leheküljel 19 käsitletuga, kus on kirjeldatud Hollandi kogemust vaenu õhutamise sätte tõlgendamise keerukusest ning sellest, kuidas lai tõlgendamisvõimalus võib avada menetlusorganite tegevuse ühiskondlikule kriitikale, olenemata tulemusest. Seetõttu pooldas E10 vaenu õhutamise sätte tagajärje puhul piirava klausli lisamist ning pigem ei toetanud nõutava tagajärje täielikku kaotamist.

Tegelikult mul ei ole sellele head vastust ja ma olen seda mõelnud nii ühtepidi kui teistpidi teatud mõttes. See säte võiks muutuda rakendatavamaks läbi selle, et võiks olla reaalselt võimalik menetleda ka ilma selle tagajärjeta. Aga sealsamas ma täiesti mõistan neid argumente, mis ütlevad, et aga siis ongi võimalik rääkida tsensuurist. (E1, 2021)

Võib juhtuda, et tagajärje kaotamisega läheb normi tõlgendamine liiga laiaks. Peaks olema mingisugune piirav tingimus. (E10, 2022)

Teise võimalusena toodi intervjuudes välja ettepanek hakata sätte mõtestamisel piirava klauslina kasutama praeguseks juba pikalt kasutusel olnud ning laia praktikaga avaliku korra ning selle rikkumise mõistet. Siiski tekkis küsimus, kas praegune avaliku korra mõiste ja praktika peaks olema sama, mida saaks kasutada vaenu õhutamise sätte juures. Eksperdi E7 hinnangul tuleks probleemi veel hinnata ja mõtestada: ta leidis, et

praegune avaliku korra mõiste tõlgendus ei pruugi olla vaenu õhutamise sätte rakendamisel piisav. E10 pooldas teatud tagajärjenõuet ning pidas muu hulgas võimalikuks ka avaliku korra mõiste sissetoomist. Samal ajal oli ta pigem kahtlev, kas seda täpsustust saaks otse üle võtta. Ka ekspert E9 pigem ei pooldanud seda mõtet ning oli seisukohal, et praegune praktika ja sõnastus on piisavad ega vaja muutmist.

E8 tõi esile võimaliku probleemi avaliku korra siseriiklikust mõtestamisest ja sellest, millisena tõlgendab avalikku korda Euroopa Liidu õigus ning kuidas see suhestub praegu toimuva rikkumismenetlusega.

Avalik kord ühe piirava klauslina on väga mõttekas iseenesest. Seda lubab ka see raamotsus. Aga seal on üks probleem. Avalikku korda ei tohiks sellisel juhul defineerida selles võtmes, nagu teda praegu defineeritakse meil avaliku korra vastaste süütegude kontekstis ja korrakaitseaduse kontekstis. See ei ole tegelikult tõenäoliselt see avaliku korra definitsioon, mida raamotsus silmas peab. Raamotsus ikkagi peab silmas midagi väga suurt ja ohtlikku. (E8, 2021)

E6 jagas E8 eespool esitatud arvamust, et avaliku korra rikkumise sissetoomine vajab täiendavat arutelu ning arusaama, kuidas seda mõista ning mõtestada.

Peab olema siis selle avaliku korra rikkumise nõude arutelu sellest lähtuvalt, et mis see avalik kord on, et millena seda tuleb üldse mõista. (E6, 2021)

Eeltoodule on vastatud ka teatava kriitikaga. E6 arvamuse põhiline oponent oli E9, põhjendades, et avalik kord on praegu piisavalt defineeritud:

Avalik kord on minu arvates nii KorS-s, selle kommentaarides, samuti KarS kommentaarides ja Riigikohtu lahendites piisavalt defineeritud. (E9, 2022)

Toodi välja ka laiem seisukoht jätta sätte praegune sõnastus samaks ja nimetada tegu väärteost kuriteoks või alternatiivselt kogu paragrahv ümber mõtestada, muu hulgas kaaludes sellesse avaliku korra mõiste lisamist. Sellisel juhul saaks E4 hinnangul rahuldatud ka raamotsusest tulenevad nõuded.

Lihne lahendus oleks see, et me jääme siis endiselt enda, selle nii-öelda reaalse ohunõude juurde. Mis küll tõenäoliselt raamotsusega kooskõlas ei oleks.

Aga me siis muudaks selle vähemalt kuriteoks. Ja teine variant oleks siis see, et me kirjutaksime sätte juba täiesti ümber, kirjutaksime seal ka realselt selle, me võtaksime selle tagajärje sealt ära ja siis paneksime mingi nii, et ohustanud avalikku korda või midagi sellist, noh et, et mis siis on see, mis läheb kokku sellega, mida raamotsus tegelikult nõuab. (E4, 2021)

Kriminaliseerimisest sai omaette küsimus, mille suhtes ekspertidel täielikku üksmeelt ei ilmnenu, ent sellegipoolest nõustus enamik intervjueritutest, et tegu on keerulise küsimusega, mis vajab eelnevat ühiskondlikku arutelu. **Koodi „muud põhimõtted“** all sisalduvad välja toodud erinevad ideed ning õiguslikud seisukohad, mis ei ole tingimata seotud sätte täpse sõnastusega, ent on siiski olulised, et neid siinses magistritöös eraldi käsitleda. Selle koodi alla kuulub ka küsimus vaenu õhutamise kriminaliseerimisest. Teise aspektina on välja toodud ideed, mis puudutavad muu hulgas tõhusat ennetustööd ning sotsiaalset sidusust. Need aspektid väljuvad küll konkreetsete juriidiliste küsimuste raamidest, ent väärivad siiski tähelepanu, sest on seotud töö teooriaosas lehekülgedel 20 ja 22–23 käsitletud ennetamise ja muude õigusväliste meetmete rakendamise teemaga vaenu õhutamise tegelemisel. Ka eksperdid (E4, E7, E10) väljendasid arvamust, et karistusõigus on vaid üks tööriist sotsiaalse õiguskorra tagamisel. Kaaluda tuleks ka teavituskampaaniaid, hariduse edendamist ning üleüldist ühiskonda sidustavat tegevust sotsiaalse meelsuse tolerantsemaks kujundamisel. Seevastu oli E5 selles küsimuses skeptiline, tuues välja, et inimeste väljakujunenud tõekspidamisi pole üldjuhul võimalik pelgalt kampaaniatega muuta. Käesoleva magistritöö autori hinnangul on õigus siin mõlemal

arvajate grupil: kampaaniate ning hariduse puhul on enamasti mõeldud ühiskonna pikaajalist arenguplaani, kuna inimese karistamine vaenu õhutamise eest ei pruugi samuti tema isiklikke tõekspidamisi kiiresti muuta. Seda sisaldab ka eksperdi E5 järgnev arvamus.

Sest üks need inimesed on oma vaadetes omamoodi veendunud ja see on selline maailmavaateline küsimus, et ega kellelgi kampaania seda tingimata ei muudaks. (E5, 2021)

E6 rõhutas, et vaenu õhutamise kriminaliseerimise küsimust ei tuleks lahendada pelgalt kõrgematel tasanditel, vaid peaks püüdma ühiskondlikult selgitada, miks on regulatsiooni vaja ning mis põhjusel see vajab kriminaliseerimist. See aitaks vähendada ühiskonnas võimalikke hirme ja eelarvamusi.

Et kindlasti selle probleemi lahendamine ei tulene sellest, et me surume selle läbi, vaid pigem, et sellest ikkagi püütakse veel kord ühiskondlikult rääkida, et milline on siis see tegu, mida me kriminaliseerimine ja miks kriminaliseerimine ja miks selline tegu ei tohiks enam olla kaetud sellest sõnavabadusest ja seni, kui me selle hirmu maha ei saa, ma arvan, et me head lahendust ei leia. (E6, 2021)

E7 rõhutas empiirilise analüüsi tähtsust sätte mõtestamisel ning tõi välja, et liiga lai ja põhjendamatu kriminaliseerimine ei ole mõistlik ning pigem tuleks seetõttu kõigepealt analüüsida, mida oleks vaja muuta ja kuidas seda teha.

Jah, aga ma ütlen, et tegelikult normaalses ühiskonnas eelneb kriminaliseerimisele empiiriline analüüs ehk siis me küsime, kust king pigistab, uurime selle koha üles ja siis me kriminaliseerime seda kohta, kust king pigistab, mitte me ei tee niimoodi, et me kriminaliseerime terve kinga ära ja siis vaatame, et ei tea, kas see koht ka sisse sai, mis nüüd pigistab. (E7, 2021)

E4 hinnangul on vaenu õhutamise kriminaliseerimise vajadus põhjendatud ning väljaspool kahtlust. Siiski tõi ekspert välja, et tegu võib olla ühiskondlikult probleemse küsimusega ning täpset sõnastust ei ole võimalik kohe välja pakkuda.

Juriidiliselt on selge, et vaenu õhutamine tuleb kriminaliseerida, selles mõttes mingil moel ta peab, muidu tuleks põhiseadust muuta, minu arust siin ei ole küsimust. On ka EL-i kohustus, noh see ka põhimõtteliselt nõuab seda. Mis moel täpselt, ma ei tea. Aga hetkel ma kardan, et meie ühiskond ei ole selleks diskussiooniks küps ja selle tegemine, ma kardan, lõhestab ühiskonda veelgi rohkem. (E4, 2021)

Ühe omaette mõttena toodi tagajärgede kohta välja ettepanek lisada sõnastusse oht inimese vaimsele tervisele (E5). Ehkki tegu oli vaid ühe eksperdi arvamusega, väärib see magistr töö autori hinnangul esiletoomist ning edaspidist täiendavat arutelu.

Aga mis on meie õigusruumis praktikas veel üks probleem, mis on tõesti probleem, mida mujal maailmas juba nii ei ole, meil on, meil ei võeta ohuna vaimsele tervisele põhjustatud tegusid. (E5, 2021)

Ühtlasi rõhutas mitu eksperti seda, et lisaks karistusõiguslikele peaksid olema rakendatud ka muud meetmed, muu hulgas vaenu õhutamise vältimisele tähelepanu pöörav haridussüsteem ning informatsioonikampaaniad ühiskondliku arvamuse kujundamiseks (E4, E7). Seda temaatikat on käsitletud ka siinse magistr töö teooriaosa leheküljel 22, kus on välja toodud teoreetikute seisukohti vaenukuritegudega tegelemise alternatiivsetest meetmetest.

Aga neid meetmeid, mis potentsiaalselt vaenukõne puhul töötaksid, on väga palju. Alustame näiteks sellest, et tänaseks päevaks me oleme tõenäoliselt jõudnud mingil määral sinnani, aga meil on veel väga palju areneda. Et meie kodune ja siis ütleme ka koolikasvatus on eelkõige see, mida me saame suunata, kodust kasvatust, võib-olla mitte nii palju. (E7, 2021)

Ka E4 leidis, et kampaaniad oleksid põhjendatud, tagamaks ühiskonnas laiemat solidaarsust ning omavahelist sidusust ja kooskõla.

Ja võib-olla see õige asi, mida teha minu arvates hetkel, oleks see pigem, noh, igasugu sellised solidaarsuskampaaniad, need asjad, nii nagu kunagi oli integreerunud Eesti, siin olid need eesti ja vene jalgpallurid koos niimoodi, võib-olla on välismaal päris häid näiteid, selliseid lähedaid reklaamikampaaniaid, kus üritatakse seda teha. (E4, 2021)

Sätte tulevikku puudutav kategooria andis käesoleva magistr töö autori hinnangul hea ülevaate sellest, mida peetakse sättes muutmist väärivaks. Kuigi vastustes sisaldus ka erimeelsusi, näitab muutmise vajaduse esiletoomine positiivsest küljest, et vaenu õhutamise teema ei ole veel Eesti ühiskonnas ammendunud ning endiselt on ruumi diskussioonideks ja põhjalikumaks õiguslikuks analüüsiks.

2.3 Järeldused ja ettepanekud KarS § 151 muutmiseks

Vaenu õhutamise temaatika on põhjustanud põhimõttelisi debatte kogu maailmas. Eestis see debatt parasjagu käib ja ka siinse töö tarbeks intervjuueeritud eksperdid ei enamikus küsimustes sarnaseid arvamusi ega andnud samu hinnanguid. Uurimisküsimustest lähtuvalt ning fenomenograafilises analüüsis kasutatud kategooriate ja sisukoodide põhjal saab siinse töö põhilised järeldused ja ettepanekud esitada alljärgnevalt.

Arvestades ekspertintervjuude tulemusi ning käesoleva magistr töö teoreetilise osa järeldusi (lk 28–29), toob siinse magistr töö autor välja **kaks sõnastusettepanekut ning ühe üldise ettepaneku**, mida tuleks KarS § 151 sätte edaspidisel muutmisel arvestada. Ettepanekud on magistr töö autori hinnangul teineteist välistavad, mistõttu

saaks rakendada neist korruga vaid üht. Mõlemad leidsid ekspertide hinnangul nii poolt- kui ka vastuargumente, mistõttu ei saa öelda, et küsimust oleks võimalik siinse töö andmete põhjal üheselt lahendada. Lisaks tuleb rõhutada, et tegu pole ainuvõimalike ega ammendavate võimalustega. Alljärgnevalt on esitatud üldised ettepanekud selle magistritöö teoreetilise ning empiirilise osa tulemuste põhjal. Tulevikus ei saa uute uurimistulemuste lisandudes välistada teistsuguseid muutmisettepanekuid ning ühiskondlikest vajadustest tulenevaid uusi paradigmasid, mis võivad ühtlasi kaasa tuua vajaduse teistsuguse sõnastuse järele.

Esiteks on teoreetiline võimalus muuta KarS § 151 **teodeliktiks**, kaotades sellest praegu kehtiva nõude tagajärje kohta, mis tooks praeguse sõnastuse järgi endaga kaasa ohu isiku elule, tervisele või varale. Ekspertid on selles küsimuses siiski mõnevõrra eri seisukohtadel ning tegu oleks vastuolulise otsusega, mis vajaks veenvat motiveerimist ja põhjendamist. Ka töö autor on seisukohal, et tegu võib olla teravat ühiskondlikku vastukaja tekitava muudatusega, mida tehes tuleks põhjalikult kaaluda eri ühiskonnagruppide võimalikke vastuväiteid ning uurida seda puudutavaid ühiskondlikke hinnanguid. Kuigi võib väita, et tahtlik vaenu õhutamise sõnavabaduse kaitsealasse ei kuulu, muutuks piiride tõmbamine karistatava teo ning muu tegevuse, näiteks vaba arvamuse avaldamise või protesteerimise vahel keerulisemaks ning tooks kaasa menetluste arvu kasvu ning koos sellega suuremal hulgal kohtuvaidlusi. Teisest küljest kaasneks menetluste hulga suurenemisega päriseluline praktika ning selgemad arusaamad, kuidas õigusnormi täpsemalt rakendada ja sisustada. Teoreetilisi võimalusi selleks peaks vaenu õhutamise teodeliktiks muutumise järel piisavalt tekkima.

Teiseks on võimalus tuua sõnastusmuutuse kaudu piirava klauslina praeguse tagajärje (kui on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale) asemel delikti tagajärjena sisse **avaliku korra rikkumise mõiste**. Ekspertid esindavad osaliselt eri seisukohti ka selles küsimuses, kas praegune praktika ning regulatsioon avaliku korra mõiste sisustamisel on piisav, et seda muutmata kujul inkorporeerida, või vajab see täiendavat sisustamist ja mõtestamist. Siinse magistritöö autor on seisukohal, et sarnaselt eelmise ettepanekuga on ka avaliku korra rikkumise mõiste sissetoomise puhul tegu

vastuolulise muutusideega, mis vajab täiendavat õiguslikku ja sotsiaalset analüüsi. Piirava klausli olemasolu on võrreldes tagajärje täieliku kaotamisega siiski sotsiaalselt ja õiguslikult mõnevõrra kindlam ja konservatiivsem lahendus, mis võiks vaigistada ühiskondlikke hirme, et riigile on antud täiesti vabad käed vaenu õhutamise menetlusi alustada. Sellegipoolest tuleks piirava klausli lisamise puhul oodata praktikat ja vastavasisulisi kohtulahendeid, et sätet reaalse kogemuse kaudu mõtestada.

Esihinnangul võivad mõlemad eeltoodud muudatusettepanekud vastata raamotsuses 2008/913/JSK esitatud nõuetele ning viia sellega KarS § 151 sätte kooskõlla Euroopa Liidu nõuetega, mistõttu võivad need olla selles küsimuses võrdväärselt rakendatavad. Selle tõsikindlaks väitmiseks on siiski vaja konkreetset sõnastust ministriumide tasandil täiendavalt analüüsida. Piirava klausli rakendamine vajab tõenäoliselt suuremat kooskõlastamist kui tagajärje kaotamine, ent kuna siinse magistr töö autoril ei ole täielikku erialapädevust kõnealuse kooskõla spetsiifiliseks hindamiseks, saab esialgu vaid ekspertintervjuude tulemustest järeldada, et mõlemad eelnevad ettepanekud võivad olla raamotsusega kooskõlas.

Alljärgnevalt on magistr töö autor loonud tabeli, mis võtab kokku põhilised ettepanekud sätte muutmiseks, ning toob välja intervjuudest tulenevaid poolt- ja vastuargumente viisidele, kuidas praegust vaenu õhutamise sätet muuta saaks.

Tabel 5. Ekspertide ettepanekutest üldistatud pooltargumendid ja vastuväited KarS § 151 võimalikule muutmisele (autori koostatud)

Ettepanek	Pooltargumendid	Vastuväited
Muuta KarS § 151 teodeliktiks	<p>Poleks vastuolus Euroopa Liidu nõuetega</p> <p>Rakendatavus paraneks, lisanduks laiem praktiline väärtus</p>	<p>Võib polariseerida ühiskonda sõnavabaduse küsimuses</p> <p>Praktika kujunemine võib kaasa tuua ühiskondlikke konflikte</p>
Jätta KarS § 151 tagajärjedeliktiks läbi piirava klausli	Poleks ühiskondlikult nii polariseeriv kui teodeliktiks muutmine	<p>Kooskõla Euroopa Liidu õigusega võib vajada täiendavat arutelu</p> <p>Sobiva tagajärje defineerimine võib vajada täiendavat arutelu</p>

Kolmanda, üldise ettepanekuna lisab magistritöö autor eelnevat arvesse võttes arusaama, et **karistusõigus on vaid üks võimalikest ühiskondlikku korda tagavatest vahenditest**. Kuigi siinne töö keskendus vaenu õhutamise sätte juriidilis-sõnastuslikele aspektidele, on selle kõrval niisama tähtis tajuda laiemat ühiskondlikku vaadet ja eri ühiskonnagruppide suhtumist.

Seadusesäte peab olema sobiv tööriist ühiskonnas eksisteeriva probleemi lahendamiseks. Seda tuleks rakendada kaalutletult ning põhjendatult siis, kui on selge,

et muudest meetoditest ei piisa. Pelgalt käskude ja keeldude ning karistusega hirmutamine ei saa kujundada tervet ega jätkusuutlikku ühiskonda. Samal ajal ei tohiks demokraatlikus õigusriigis olla kohta seadusetusel ega omavolil. Seega tuleb ühiskonda targalt ja läbimõeldult kujundada juriidiliste kõrval ka muude vahenditega, milleks on näiteks haridus ja kultuur. Ühtlasi peaks arenenud ühiskond suutma pidada enda kujundamiseks põhimõttelisi debatte ja pakkuma oma liikmetele võimalust probleemsetel teemadel kaasa rääkida. See annab kindlustunde, et Eesti ühiskond suudab toime tulla muutuva maailma õiguslike väljakutsetega.

KOKKUVÕTE

Vaenu õhutamise on oma olemuselt eri ühiskondades vana sotsiaalne nähtus, ent suurema teadusliku tähelepanu all on see olnud alates kahekümnenda sajandi teisest poolest. Tegu on kompleksse probleemiga, millel on olnud ajalooliselt mitmeid vorme, alates üksikutest individuaalsetest vaenulikest seisukohavõttudest ja lõpetades riiklikult juhitud ning eesmärgipärase poliitilise tegevusega, mille sihiks on suunata ühiskonna meelsust, et vältida teiste ühiskonnaliikmete füüsilist hävitamist. Siinses magistritöös on autor välja toonud olulisi aspekte vaenu õhutamise fenomeni olemuse ja sellesse nähtusesse suhtumise kohta nii üldisemas filosoofilises ja sotsioajaloolises plaanis kui ka konkreetses siseriiklikus õiguskorras.

Viimastel aastatel toimunud ühiskondlikud väljakutsed on tõstnud vaenu õhutamise temaatika ka Eestis taas päevakorda. Ühest küljest põhjustab seda polariseeruv, ent samas rahvuslikult ja poliitiliselt mitmekesistuv ühiskond, teisest küljest Euroopa Liidu nõuded seadusandlusele. Sellest olukorrast tuleneb ka käesoleva magistritöö kirjutamise ajal Eesti Vabariigi suhtes Euroopa Komisjoni poolt algatatud rikkumismenetlus, mis puudutab Euroopa Liidu hinnangul ebapiisavat vaenu õhutamise alase normistiku ülevõtmist Eesti siseriiklikku õigussüsteemi. Sellest tulenevalt keskendub siinne magistritöö Eesti karistusseadustiku § 151 problemaatika mõtestamisele. Töö koosneb teoreetilisest ning empiirilisest osast.

Magistritöö teoreetilises osas käsitletakse esmalt fenomeni õigusfilosoofilist külge, keskendudes loomuõigusele ning õiguspositivismile, et mõtestada seadusandja rolli ühiskonnas ning avada seeläbi temaatikat, mis hõlmab ühiskonna ja selle õigusruumi omavahelist suhet. Teooriapeatükis käsitletakse ka vaenukuritegude olemust ja vaadeldakse, miks on ühiskonnas vaja vaenukuritegevusega tegelda ning mis tagajärjed võivad selle ignoreerimisest tekkida. Lisaks käsitletakse ohvrite rolli ja olemust ning vaenu õhutamise ühiskondlikke tagamaid. Teooriaosas on käsitletud ka vaenu õhutamise eest karistamise eripärasid ning vastuolulisi seisukohti, mis

ilmestavad vaenu õhutamise temaatikat, sõltumata riigist ja ühiskondlikust korraldusest.

Magistritöö uurimuslik osa sisaldab kvalitatiivset empiirilist fenomenograafilist uuringut, mille käigus on magistritöö autor korraldanud poolstruktureeritud ekspertintervjuud kümne Eesti asjatundjaga, kelle kogemuse ning teoreetiliste ja praktiliste teadmiste kaudu on lahendatud uurimisprobleem, kuidas muuta karistusseadustiku § 151 sõnastust nii, et vaenu õhutamise säte oleks Eesti õigussüsteemis paremini rakendatav ning vastaks ühiskonna praegustele vajadustele.

Ekspertintervjuude käigus saadi kümnelt eksperdilt vastused intervjuuküsimustele, mis lähtusid kolmest uurimisküsimusest. Intervjuude tulemusi on magistritöös analüüsitud kategooriate ja sisukoodide kaudu ning leitud kõikidele uurimisküsimustele vastused.

Karistusseadustiku § 151 rakendamise põhiliste teoreetiliste kitsaskohtadena toodi intervjuudes välja sättega seonduvad ühiskondlikud hirmud ja ühiskonna liikmete võimalikud vastuväited sõnavabaduse piiramisele, kui sätte tõlgendus muutub liiga laiaks. Samuti nimetati ohtu, et sätet muudetakse ettevaatamatult ning ilma piisava sisulise debati ja konkreetse selgitustööta selle kohta, mida vaenu õhutamine endast kujutab ning miks sellega tegelemisele tuleb ühiskonnas tähelepanu pöörata. Lisaks toodi välja Euroopa Nõukogu algatatud rikkumismenetlus, mis vajab riiklikku tähelepanu ning tõenäoliselt lähiajal ka sätte sõnastuse muutmist.

KarS § 151 rakendamise põhiliste õiguslike probleemide hulgas toodi esile tagajärje tõendamise komplitseeritus, mis lähtub praeguses sõnastuses piiravana mõjuvast tagajärjenõudest, mille järgi peab olema tekkinud oht inimese elule, varale või tervisele. Tagajärje tõendamise keerukusest tuleneb Eesti kohtupraktika nappus ja ühtlasi sätte praktika kaudu mõtestamise vähesus. Täiendavalt leiti, et selle seadussättega väärriks kaitsmist ka inimese vaimne tervis, mida praegune sõnastus ei puuduta.

Uuritud sätte võimaliku muutmise küsimuses olid eksperdid seisukohal, et praegune karistusseadustiku § 151 ei vasta tänapäeva ühiskonna nõudmistele ei Euroopa Liidu ega ka siseriiklikust vaatepunktist. Arvamused praeguse sätte sõnastuse muutmise üksikasjade kohta siiski lahkesid. Põhiliseks probleemiks peeti praeguse sätte juures eelnevalt nimetatud tagajärjenõuet, mida peeti liiga piiravaks, mistõttu on raske isikuid selle sätte alusel vastutusele võtta. Lisaks ei toeta praeguse tagajärje kehtima jäämist Euroopa Liidu nõuded. Mitu eksperti pidas vajalikuks tagajärje nõude kaotamist, kuid leidus neidki, kes pidasid õigeks teatava tagajärje säilitamist sättes. Põhiliseks võimalikuks tagajärjeks oli ettepanek siduda vaenu õhutamine avaliku korra rikkumisega. Siiski ei leidnud ka see idee kõikide ekspertide poolehoidu.

Kuna mõlemad võimalikud sätte sõnastuse muutmise ettepanekud välistavad teineteist ning selget ega üksmeelset seisukohta intervjuu käigus küsitletud ekspertide vastuste toel ei tekkinud, peab siinse magistr töö autor vajalikuks esitada nii tagajärje kaotamine kui ka tagajärje säilitamine (ent praegusest erinevas sõnastuses) empiirilise uuringu tulemusel võrdväärsete alternatiividena. Lisaks peab magistr töö autor vajalikuks rõhutada mitme eksperdi põhjendatud seisukohta korraldada kõnealuse sätte puhul põhjalik ja argumenteeritud ühiskondlik debatt. Tegu on komplitseeritud ja tundliku teemaga, mis on samamoodi polariseeriv nagu need ühiskondlikud probleemid, mida vaenu õhutamise säte peaks karistusõiguslikult reguleerima. Peale selle peab magistr töö autor uurimuse tulemusena vajalikuks esile tõsta ekspertide seisukohta, et karistusõigus on vaid üks ning kõige rangem ühiskondliku korra reguleerimise vahendite hulgast ning selle rakendamine peab olema rikkumisega proportsionaalne ja põhjendatud. Seega tuleb rõhutada ekspertide seisukohta, et kõnealuse sätte muutmine vajab põhjalikku kaalumist ning sisukaid arutelusid. Lisaks tuleb silmas pidada, et ühiskondlikud olud ja vajadused võivad muutuda kiiremini kui seadusloome ning seetõttu ei saa välistada, et siinses magistr töös pakutud põhimõtted ja sõnastusvariandid vajavad tulevikus samuti ümbermõtestamist või täiendavat debatti. Lisaks oleks siinse magistr töö autori hinnangul edaspidi oluline uurida ühiskondlikku

arvamust avaliku arvamuse küsitluste abil ning analüüsida olemasolevaid vaenu õhutamise juhtumeid ka dokumendianalüüsi meetodikaga, et teha nende põhjal uusi teaduslikult põhjendatud järeldusi.

Vaenu õhutamine on ühiskonnas kompleksne ja probleemne fenomen, mille lahendamine eeldab interdistsiplinaarset ja põhjalikku teaduslikku uurimist. Siinne magistritöö andis selle Eestis seni üsna vähe uuritud, kuid olulise nähtuse käsitlemisse teooriapõhise rakendusliku panuse ja täitis sellega oma eesmärgi.

SUMMARY

The present master's thesis, titled "The Problems and Solutions of Incitement of Hatred (§ 151 of the Estonian Penal Code)" studies the topic of incitement of hatred that is an ancient phenomenon which has seen more widespread scientific approaches from the beginning of the mid-twentieth century. The aim of the present thesis is to analyze issues the incitement of hatred and hate crimes have in general, reveal the current issues in Estonian law regarding the aforementioned phenomenon and to propose possible future changes for the wording of said section in order to better comply with the needs of society and the regulations of the laws of the European Union. The main body of the thesis consists of two chapters.

The first chapter focuses on the theoretical aspects of the incitement of hatred and begins with a focus on legal philosophy, mainly the differences between legal positivism and natural law and finds that modern legal systems generally use a mixture of both as the basis for their philosophical core system. After that, the theoretical chapter of the thesis focuses on the nature of hate crimes in general and why society needs to regard them as a separate entity and what could happen (and has happened) if hate crimes are not reacted to in a sufficient manner.

The second chapter consists of a phenomenographical empirical study that was carried out by the author of the present thesis. Semi-structured interviews were carried out on 10 experts whose fields of work and/or research were closely related to dealing with the incitement of hatred. The answers were coded, categorized and analyzed in order to bring out the current issues with the section in question and to seek out new and improved wordings to the current section regarding the incitement of hatred in Estonian penal law.

The study reveals that the current section is problematic and likely needs to be amended in order to comply with the regulations of the European Union regarding the punishments and to make the section clearer and more understandable for domestic use. The main issue with the current section is the requirement to prove that the incitement has caused a danger to one's life, health or property. Removing the need to prove the latter might, however, be seen as a potentially societally sensitive action. Therefore, the experts were divided on how to find the best way to change the current section of the Estonian penal code. Arguments were divided between removing the need for a causality and keeping the need to prove causality but linking it with something else, for example, the public order. Since both sides had strong arguments, the author of the thesis cannot pick a winning side but can, however, point out the experts' standpoint for further debates and a thorough deliberation on the matter at hand.

Taking all into account, it can be said that the research questions were answered and the aim of the study was fulfilled.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Aiaots, L. & Soo, A., 2022. Kriminaliseerimise põhimõtted vaenukõne kriminaliseerimise näitel. *Juridica*, 1, lk 3–30.

Allport, G. W., 1966. *The Nature of Prejudice*. Fourth Edition. Reading, Palo Alto, London, Don Mills: Addison-Wesley Publishing Company.

Alumäe, T., Tilk, O. & Asadullah, 2018. *Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech*. Baltic HLT, pp. 1–8.

Asquith, N. L., 2015. Rmt: Hall, N., Corb, A., Giannasi, P., Grieve, J. G. D., toim-d. *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. Oxon, New York: Routledge, pp. 174–189.

Åkerlind, G., 2018. What future for phenomenographic research? On continuity and development in the phenomenography and variation theory research tradition. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 36, pp. 96–119.

Baker, C. E., 2012. Hate Speech. Rmt: M. Herz, P. Molnar, toim-d. *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking regulation and responses*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 57–80.

Banks, J., 2011. European Regulation of Cross-Border Hate Speech in Cyberspace: The Limits of Legislation. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 19, pp. 1–14.

Benesch, S., 2014. Defining and diminishing hate speech. *State of the World's Minorities and Indigenous Peoples*, pp. 18–25. [Võrgumaterjal]. Leitav: <http://minorityrights.org> [Kasutatud 29.10.2021].

Bautista-Ortuño, R., Castro-Toledo F. J., Perea-Garcia, J. O. & Rodriguez-Gomez, N., 2018. “*May I offend you?*” An experimental study on perceived offensiveness in online

- violent communication and hate speech. *International E-Journal of Criminal Sciences*, 12, pp. 68–87.
- Bix, B. H., 2003. Book Reviews, Evaluation and Legal Theory. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 28, pp. 231–237.
- Blazak, R., 2011. Isn't Every Crime a Hate Crime?: The Case for Hate Crime Laws. *Sociology Compass*, 5(4), pp. 244–255.
- Bleich, E., 2014. Freedom of Expression versus Racist Hate Speech: Explaining Differences Between High Court Regulations in the USA and Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40, pp. 283–300.
- Brown, A., 2017. What is Hate Speech? Part 1: The Myth of Hate. *Law and Philosophy*, 36.
- Brown, R., 2010. *Prejudice. Its Social Psychology*. Wiley-Blackwell: West Sussex.
- Brugger, W., 2003. The Treatment of Hate Speech in German Constitutional Law (Part I). *German Law Journal*, 1, pp. 3–47.
- Chakraborti, N., 2015. Framing the boundaries of hate crime. Rmt: Hall, N., Corb, A., Giannasi, P., Grieve, J. G. D., toim-d. *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. Oxon, New York: Routledge, pp. 13–23.
- Chakraborti, N. & Garland, J., 2015. *Hate Crime. Impact, Causes & Responses*. London: Sage Publications Ltd.
- Corr, R., 2015. Charlie Hebdo and Hurtful Racist Speech. *Alternative Law Journal*, 1, pp. 86–88.
- Craig, K. M., 2002. Examining hate-motivated aggression. A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression. *Aggression and Violent Behavior*, 7, pp. 85–101.

Demiray, M. R., 2015. Natural Law Theory, Legal Positivism, and the Normativity of Law. *The European Legacy*, 20(8), pp. 807–826.

Dickson, J., 2001. *Evaluation and Legal Theory*. Oxford: Hart Publishing.

Dworkin, R., 2009. Foreword. Rmt: Hare, I., Weinstein, J., toim-d. *Extreme Speech and Democracy*. Oxford, New York: Oxford University Press, pp. 6–10.

Dworkin, R., 1986. *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press.

Euroopa Nõukogu, 2008. Nõukogu raamotsus 2008/913/JSK, 28. november 2008. Teatud rassismi ja ksenofoobia vormide ja ilmingute vastu võitlemise kohta kriminaalõiguse vahenditega. *Euroopa Liidu Teataja* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=ET> [Kasutatud 01.09.2019].

Flick, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. London, California, New Delhi, Singapore: SAGE.

Fuller, L. L., 1958. Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 71(4), pp. 630–672.

Grauberg, E. & Grauberg I., 2017. *Tõe ja õiguse legitimeerimise modernistlikust piirist*. Tallinn: Argo.

Hagman, J., 2021. Free tools for qualitative data analysis. *ANSS Currents, Anthropology and Sociology Section of the Association of College & Research Libraries*, 36(2), pp. 10–23.

Hall, N., 2013. *Hate Crime*. Oxon: Routledge.

Harel, A. & Parchomovsky, G., 1999. *On Hate and Equality*. Faculty Scholarship, Paper 1373.

Hart, H. L. A., 1958. Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, 71(4), pp. 539–629.

Heinze, E., 2013. Hate speech and the normative foundations of regulation, *International Journal of Law in Context*, 9(4), pp. 590–617.

Heinze, E., 2009. Wild-West Cowboys versus Cheese-Eating Surrender Monkeys: Some Problems in Comparative Approaches to Hate Speech, Rmt: Hare, I., Weinstein, J., toim-d. *Extreme Speech and Democracy*. Oxford, New York: Oxford University Press, pp. 182–203.

Heyman, S. J., 2008. *Free Speech and Human Dignity*. New Haven, London: Yale University Press.

Hirsnik, E., 2009. Vaenu õhutamise süüteo koosseisuga kaitstav õigushüve. *Juridica*, 1, lk 47–58.

Hurd, H. M., 2001. Why Liberals Should Hate „Hate Crime Legislation“, *Law and Philosophy* 20. Kluwer Academic Publishers, pp. 215–232.

Iganski, P., 2008. „Hate Crime“ and the City. London: The Policy Press.

Iordache, A., 2015. A qualitative analysis of hate speech reported to the Romanian National Council for Combating Discrimination (2003–2015). *Sfera Politicii*, 4(186), pp. 50–72.

Joel, J., 2012. Ethnopaulism and Ethno-Religious Hate Speech in Nigeria. *Enabling Policies for Responding to „Hate Speech“ in Practice*, Fall 2012, pp. 1–8.

Joseph, S., 2011. Free Speech, Racial Intolerance and the Right to Offend. Bolt before the Court. *Alternative Law Journal*, 12, pp. 225–231.

Karistusseedustik, 2001. RT I, 21.05.2021, 9.

Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne, 2015. Koostajad Priit Pikamäe, Jaan Sootak. Tallinn: Juura, lk 438–440.

Kelsen, H., 2018. *Puhas õigusõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kohtuasi. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10. aprilli 2006. a kohtuotsus L.K. kriminaalasjas KarS § 151 järgi. (2006) 3-1-1-117-05 [Võrgumaterjal.] Leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/1018013> [Kasutatud 26.10.2018.]

Lagerspetz, M., 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid: sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Laherand, M.-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn.

Larsson, J. & Holmström, I., 2007. Phenomenographic or phenomenological analysis: does it matter? Examples from a study on anaesthesiologists' work. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 2(1), pp. 55–64.

Lepoutre, M., 2020. Hate Speech Laws: Expressive Power is Not The Answer. *Legal Theory*, pp. 1–25.

Malik, M., 2009. *Extreme Speech and Liberalism in Extreme Speech and Democracy*. New York: Oxford University Press.

Marcelli, F., 2015. *Hate Crime and Hate Speech in Europe: Comprehensive Analysis of International Law Principles, EU-wide Study and National Assessments*. Institute for International Studies of the National Research Council of Italy.

Marton, F., 1981. Phenomenography: Describing conceptions of the world around us. *Instructional Science*, 10, pp. 177–200.

Mårtensson, U., 2014. Hate Speech and Dialogue in Norway: Muslims Speak Back. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40, pp. 230–248.

Matsuda, M. J., 1989. Public Response to Racist Speech: Considering the Victim's Story. *Michigan Law Review*, 87(8), pp. 2320–2381.

Mengistu, Y. L., 2012. Shielding Marginalized Groups from Verbal Assaults without Abusing Hate Speech Laws. Rmt: M. Herz, P. Molnar, toim-d. *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking regulation and responses*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 352–377.

Molnar, P., 2012. Responding to „Hate Speech“ with Art, Education, and the Imminent Danger Test. Rmt: M. Herz, P. Molnar, toim-d. *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking regulation and responses*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 183–197.

Neller, J., 2018. The Need for New Tools to Break the Silos: Identity Categories in Hate Speech Legislation. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 7, pp. 75–90.

OSCE, 2009. *Hate Crime Laws. A Practical Guide*. [Võrgumaterjal]. Warsaw: OSCE ODIHR. Leitav: <https://www.osce.org/odihr/download=true> [Kasutatud 28.08.2019].

Parekh, B., 2012. Is There a Case for Banning Hate Speech? Rmt: M. Herz, P. Molnar, toim-d. *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking regulation and responses*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 37–56.

Pejchal, V., 2018. Hate Speech Regulation in Post-Communist Countries: Migrant Crises in the Czech and Slovak Republics. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 7, pp. 58–74.

Perry, B., 2001. *In the Name of Hate. Understanding Hate Crimes*. New York, London: Routledge.

Reidy, D. A., 2002. Hate Crimes, Opression and Legal Theory. *Public Affairs Quarterly*, 16(3), pp. 259–285.

- Rosenfeld, M., 2001. Hate Speech in Constitutional Jurisprudence: A Comparative Analysis. *Jacob Burns Institute for Advanced Legal Studies*, 41, pp. 2–63.
- Schauer, F., 2005. The Social Construction of the Concept of Law: A Reply to Julie Dickson. *Oxford Journal of Legal Studies*, 25(3), pp. 493–501.
- Stangor, C., 2000. *Stereotypes and Prejudice: essential readings*. Psychology Press: Philadelphia.
- Teddle, C. & Yu, F., 2007. Mixed methods sampling. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), pp. 77–100.
- Thorne, S., Armstrong, E. A., Harris, S. R., Hislop, T. G., Kim-Sing, C., Oglov, V., Oliffe, J. L. & Stajduhar, K. I., 2009. Patient Real-Time and 12-Month Retrospective Perceptions of Difficult Communications in the Cancer Diagnostic Period. *Qualitative Health Research* 19(10), pp. 1383–1394.
- Turpin-Petrosino, C., 2015. *Understanding Hate Crimes. Acts, motives, offenders, victims and justice*. London, New York: Routledge.
- Van Noorloos, M., 2013. The Politicisation of Hate Speech Bans in the Twenty-first-century Netherlands: Law in a Changing Context. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40, pp. 249–265.
- Waldron, J., 2012. *The Harm in Hate Speech*. Harvard: Harvard University Press.
- Waldron, J., 2009. Hate Speech and Political Legitimacy. Rmt: M. Herz, P. Molnar, toim-d. *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking regulation and responses*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 329–340.
- Whine, M., 2015. Hate Crime in Europe. Rmt: Hall, N., Corb, A., Giannasi, P., Grieve, J. G. D., toim-d. *The Routledge International Handbook on Hate Crime*. Oxon, New York: Routledge, pp. 95–104.

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Yates, C. & Partridge, H. & Bruce, C., 2012. Exploring information experiences through phenomenography. *Research Methodology in Library and Information Studies*, 36, pp. 96–119.

LISA 1. Intervjuuküsimused

- 1) Kuidas tajute vaenu õhutamise teematikat praeguses Eesti ühiskonnas?
- 2) Milliseks hindate KarS § 151 sätte praegust õiguslikku seisu?
- 3) Kas Teie arvates tuleks hetkel kehtivat KarS § 151 sätet muuta?
- 4) Milline peaks KarS § 151 sätte sõnastus olema tulevikus?